

CULTURA I SALVAGUARDA DEL PATRIMONI ARTÍSTIC I MONUMENTAL AL ROSSELLÓ

JAUME LLADÓ FONT*

Resumé.—Les anciens Comtés outre-pyrénées du Royaume d'Aragon, le Roussillon et la Cerdagne, intégrés jadis dans l'éphémère Royaume de Majorque, et plus tard à la Couronne de France, en vertu du Traité des Pyrénées, sont à la recherche de leur identité à cause de ces avatars historiques. Et pourtant, tout son patrimoine artistique et monumental, ainsi qu'une langue assez oubliée, témoignent de ses origines ancestrales. Aujourd'hui, des actions sont menées dans le sens d'une prise de conscience d'une appartenance ethnique commune, celle de Guifré et Oliba. Elles doivent être encouragées et développées à tous les niveaux, laissant apart celles ayant comme but des intérêts matériels où politiques. Promouvoir la Culture catalane en Roussillon à l'adresse des jeunes et à l'échelon populaire a été notre constant souci. Les jeunes assurant la relève et l'Homme de la rue étant porteur et le garant d'un bagage de traditions séculaires à transmettre. La mise en valeur et sauvegarde de tout son patrimoine a été aussi un autre atout de nos activités, dans le fief des anciens Comtés où un jour nous y sommes arrivés contre notre gré. Ces actions, grain de sable parmi d'autres, et qui n'ont pas manqué d'embûches, nous les évoquons ici d'une façon très sommaire.

És amb aquest topònim històric, Rosselló, heretat de la *Ruscino* proto-històrica, que són conegudes les terres dels antics Comtats de Rosselló i de Conflent, sens descuidar el Vallespir que en certs moments formà part del Comtat de Besalú, juntament amb les Fenolledes i el Parapertusés. Àdhuc l'Alta Cerdanya, formant part d'un altre Comtat i el Capcir inclusu, són confosos sovint per extensió, amb aquesta denominació que ja era utilitzada abans de l'annexió d'aquests Comtats a la França. Cal cercar la raó d'aquest fet al pes demogràfic, polític i econòmic de la plana rossellonesa a l'esguard de la resta del país.

* Acadèmic Corresponent a Perpinyà

Trobar una forma breu, precisa, que identifiqui i defineixi plenament aquestes terres catalanes ultra pirinenques, no és tasca fàcil degut a llur complexitat històrica. Moltes formes s'han aplicat que van de *Pyrénées Orientales* a *Pyrénées Roussillon* passant per *Catalunya Nord* en ús actualment per alguns. Aquesta última ha donat com a conseqüència que els rossellonesos coneixin el Principat com la *Catalunya Sud*. I un home de lletres, catalano-rossellonès, fervent partidari de la Catalunya «nordista», l'ha anomenat darrerament *Catalunya Hispànica*. I el Rosselló, seria *Catalunya Gàl·lica*?

Catalunya Nord per un català del Principat li pot ser plaent. Per algun esperit centralista encara més. Nosaltres, però, no la trobem adient car ella no respon a cap realitat històrica, podent amagar una finalitat política que no compartim. La identitat dels seus autòctons no s'hi troba emmirallada, ni llur particularisme com a rossellonesos conscients de formar part d'una ètnia comuna, a exemple d'un menorquí o eivissenc. Fenomen simbiòtic que solsament es pot assolir sentint-se identificats amb el topònim històric d'unes terres impregnades d'un valuós bagatge secular de cultura i de tradicions pròpies. En un mot, i valgui el seu significat simbòlic, desitjaríem que *Perpinyà la Catalana*, expressió que suara es ve d'inventar, esdevingués plenament *Perpinyà la Rossellonesa* a la recerca de llur autèntica personalitat.

Fet aquest preàmbul ens plau parlar seguidament d'unes activitats dedicades a la salvaguarda del patrimoni artístic i monumental dels antics Comtats de Rosselló i de Cerdanya, i d'unes incidències i realitzacions culturals amb totes les ensenyances i anecdotari viscudes.

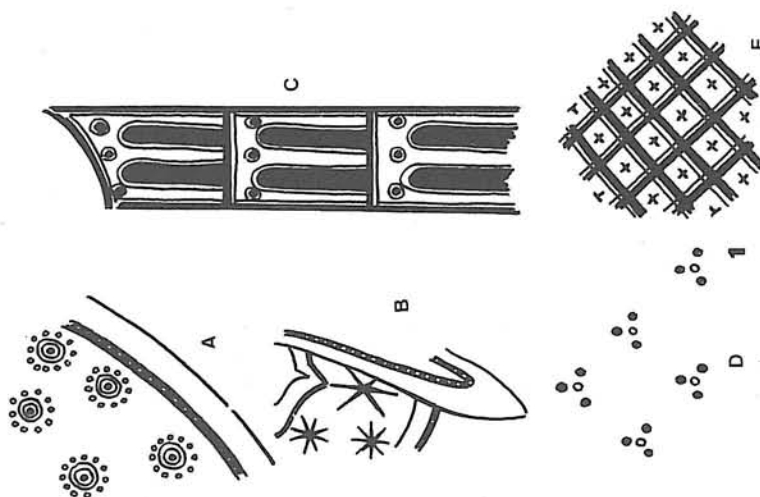
De bell antuvi direm que la presència d'un determinat patrimoni va íntimament lligat per les condicions de vida de l'indret, l'econòmic éssent el més important. En el cas nostre aquestes condicions queden ben determinades entre l'alta Cerdanya, l'alt Conflent i la plana rossellonesa.

D'una part, la vida austera, imposada per la duresa d'un clima i d'una orografia, repercutint en els mitjans de vida dels seus pobladors, ha dictat una sobrietat tinguent com a conseqüència el manteniment persistent d'un passat representat en el seu patrimoni artístic i monumental.

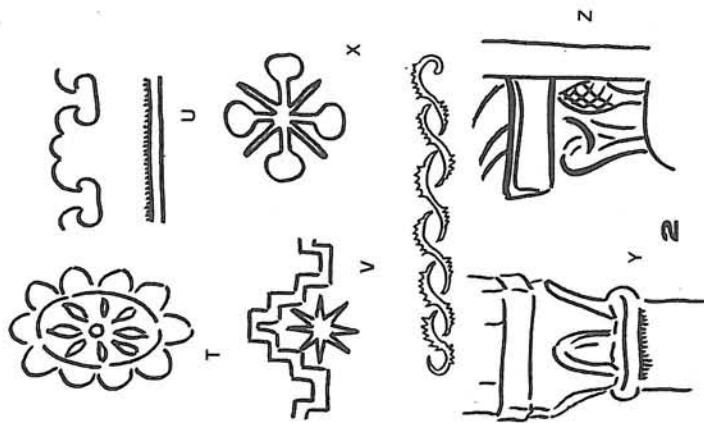
Contràriament, a la plana rossellonesa, degut a les millors condicions climàtiques, amb terres fèrtils i una xarxa de regadius, ha motivat un nivell de vida econòmic molt superior. Aquestes condicions de vida s'han traduït en llurs habitatges, on l'arquitectura rural secular ha sigut renovada, generalment molt impersonal. I també en les seves esglésies amb la implantació de nous estils artístics arribats, fent desaparèixer o posar a racó un patrimoni, que no responia a llur mentalitat.

L'esperit del romànic, molt especialment, no hi encaixava, trobant-hi el barroc una gran audiència. Creiem que aquesta és la raó de trobar en les regions de muntanya un meravellós patrimoni artístic i monumental medieval, sovint desaparegut a la plana.

També raons de la seva existència actual és no haver conegut fets luctuosos com la guerra civil d'Espanya, on en el Principat, malgrat l'esforç de molts ciutadans, no es pogué evitar la destrucció de bona part del seu patrimoni religiós a

1. Decoració de la Verge d'Hix (Cerdanya): A/ Vora del mantell de la verge. Vorerà blanca amb un tret negre puntejat de blanc. Mantell amb fons vermell i cercles concèntrics de groc amb un punt negre al mig. Motiu envoltat d'un puntejat també de groc. B/ Detall de la túnica i del mantell de l'infant. Estels vermells damunt fons blanc i fons verd a la resta de la túnica. Puntejat blanc damunt dels tres negres. Mantell pintat de vermell. C/ Sital (costat esquerra) pintat d'un fons blau amb decoració de finestres pintats de negre. D/ Decoració del mantell de la Verge. Fons blau ultramar i com a motiu decoratiu, puntejat de tres punts vermells envoltant un punt blanc. E/ Decoració

del coixí del sital de la Verge. Entrecruet de línies paral·leles vermelles tinguent al centre una creu pintada de negre damunt fons blanc. - 2. Decoració de la Verge d'Angostrina i del retaule-baldaquí romànic: T/ Motiu decoratiu pintat damunt el mantell de la Verge. U/ Perfil de la corona de la Verge. V/ Motiu decoratiu retallat i pintat damunt la cimera del baldaquí. X/ Motiu decoratiu pintat de blanc damunt fons vermell envoltant el retaule-baldaquí. Y/ Capitel·l esculpit de fusta damunt una columna sostinguent la part superior del baldaquí. Z/ Capitel·l pintat existent a cada costat del baldaquí.

càrrec dels vàndals. Això ens fa recordar una anècdota viscuda a la llar d'en Charles Bauby a Ro de Cerdanya on reunit en un cenacle d'amics (Jordi Pere Cerdà, Pere Ponsich, Leo Barbés) algú digué que l'anexió del Rosselló i la Cerdanya a la França quedava justificada en certa manera per no haver sofert els estralls iconoclàstics que la seva germana havia sofert.

Però aquest patrimoni, a l'abric dels vàndals, no ho fou, i no ho és encara a l'adreça dels bandits de camí ral al servei de certs antiquaris sense escrúpols, que han robat bona part del patrimoni, especialment cerdà. En l'espai d'una quinzena d'anys foren robats en el conjunt del país 92 objectes on 42, pel seu gran interès, eren *classés*, és a dir inscrits al patrimoni monumental i per aquesta raó especialment protegits.

Esmentarem en primer lloc el Crist en Majestat d'Angostrina, restaurat ja una vegada, i que trobarem en una altra ocasió, fora de la seva creu, amb els braços arrencats, vora la porta i llest a ser emportat. De nou restaurada i col·locada en un indret que no fos a l'abast, la Majestat fou de nou robada i aquesta vegada creiem definitivament. Avui la seva creu decorada és orfe del seu Crist.

Com també és orfe de la seva Verge i l'Infant, el baldaquí-retaule del segle XII, també de l'església d'Angostrina. Aquest patrimoni robat l'any 1975, procedia de l'esglésiola de Sant Martí d'Envalls, on hi havia també un davant d'altar representant la vida de Sant Martí i una Caritat del mateix Sant del segle XIV i que fou traslladat a l'Església vella d'Angostrina juntament amb la Magestat i la Verge retaule. Aquesta església fou presentada com església-museu sens prendre les disposicions necessàries per protegir el patrimoni que abrigava¹.

Mentre els elements d'una part de la tribuna del segle XII del Monestir de Sant Miquel de Cuixà arribaven cedits pels «Cloisters» del Metropolitan Museum of Art de Nova York, el millor del romànic rossellonès desapareixia².

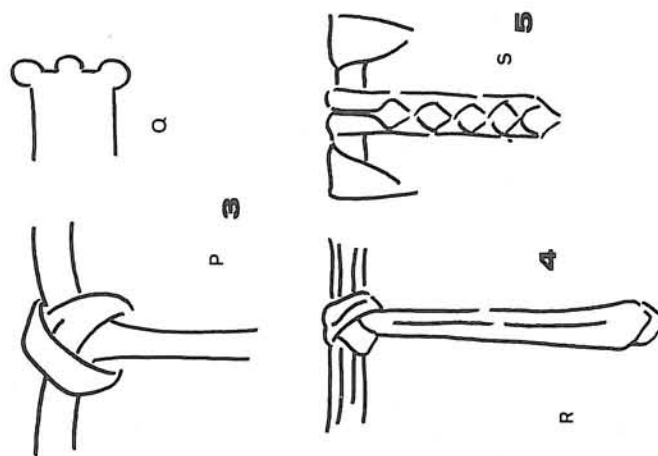
A la proposta per crear un lloc per salvaguardar tot aquell patrimoni amb risc de desaparèixer, hi vàrem respondre organitzant en una espaiosa sala del Castell Reial de Perpinyà una Exposició permanent composta per objectes d'art sagrat i no utilitzables a fins litúrgics, d'un gran interès museístic. La seva protecció era assegurada.

La bona fe de la sana gent del camp que creia que no existia gent que el mot sacrilegi no els hi desvetllés cap escrúpol, adés de la manca de visió i de responsabilitat de l'estament oficial al no prendre mesures de seguretat adequades, fou el fet que a conseqüència de la separació de béns entre l'Església i l'Estat francès, l'edifici i el seu contingut pertanyen al municipi i aquest és sobirà de la seva utilització.

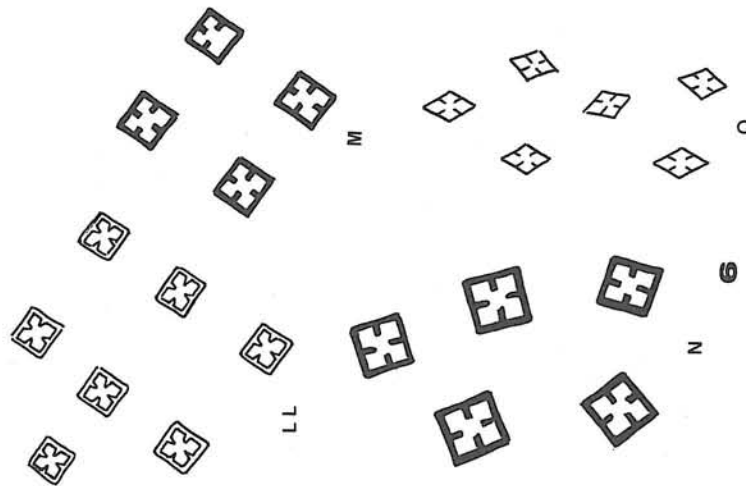
Es fa difícil de fer comprendre a certs administrats ja d'edat que per la seguretat d'un patrimoni sagrat és oportú prendre unes mesures que tendeixen a despullar llur església que els seus avantpassats l'havien dotat, testimoni de la fe

1. CAMO, LOUIS, «Les objets d'Art au Musée», «L'Indépendant», 20 de novembre de 1975.

2. LLADÓ FONT, JAUME, «Tandis que revient la tribune de Saint Michel de Cuixà le meilleur de notre patrimoine s'en va», «L'Indépendant», 28 de novembre de 1975.

3. Crist d'Hix (Cerdanya) segle XIII.
P/ Detall de la seva cintura. Q/ Extremitat de la Creu
4. Crist d'Travals (Cerdanya) segle XIII.
R/ Detall de la seva cintura
5. Crist de Talau (Alt Conflent) segle XIII.
S/ Detall de la seva cintura.

6. Verge de Camelias (Aspre) segle XII. LL/ Decoració de la túnica de l'Infant. Fons vermell amb motius blancs pintats. O/ Mantell pintat de fons verd clar amb motius pintats de negre. M/ Túnica de la Verge pintada de fons blau verd amb motius pintats de vermell. N/ Mantell de la Verge pintat de color vermell amb motius pintats de color negre.

d'unes generacions a les quals ells s'hi senten íntimament i espiritualment identificats. El batlle, en semblants circumstàncies és obligat de respectar semblants sentiments amb el risc i perill conseqüents.

Un altre factor de risc és el fet que abans de la seva restauració certs objectes ofereixen un interès relatiu a causa del seu estat. Generalment moltes escultures han sigut repintades a través dels temps deformant fins i tot la finesa dels seus trets esculpits, per causa de la gruixa de les diverses capes de pintura aplicades.

Un treball acurat permetent de fer aparèixer la seva policromia d'origen és la recompensa d'una pacient tasca, enllewant centímetre per centímetre, les capes superposades, solució fàcil per tapar l'enfumats dels ciris i dels llums d'oli que ennegriren l'obra. Causa un sentiment extraordinari veure aparèixer, poc a poc, l'esguard de la Verge ocult durant llargs anys! És aquest instant en que es té el sentiment que el patrimoni s'ha enriquit, que n'apareix un altre que fa témer per llur seguretat donat que és obligat dipositar-lo en el seu lloc de culte.

Així ocorregué amb la Verge i l'Infant de Targasona a la Cerdanya (imatge que figura reproduïda a la coberta del llibre *Les Verges romàniques de la Cerdanya i el Conflent* de l'erudit Mossèn Maties Delcor, suara desaparegut), i també amb la Verge de Prats Balaguer a l'alt Conflent, les dues del segle XII.

D'aquesta última, esmentem l'anècdota que un conseller general de la demarcació es va queixar en una sessió del Consell General, de la lentitud a restituir les obres que es trobaven en curs de restauració, desconixedor del temps material que comporten certes intervencions. Va argumentar la seva queixa dient que la gent del poble es queixava que des que la Verge havia partit no hi pluvia més. Una vegada restituïda va ser robada...

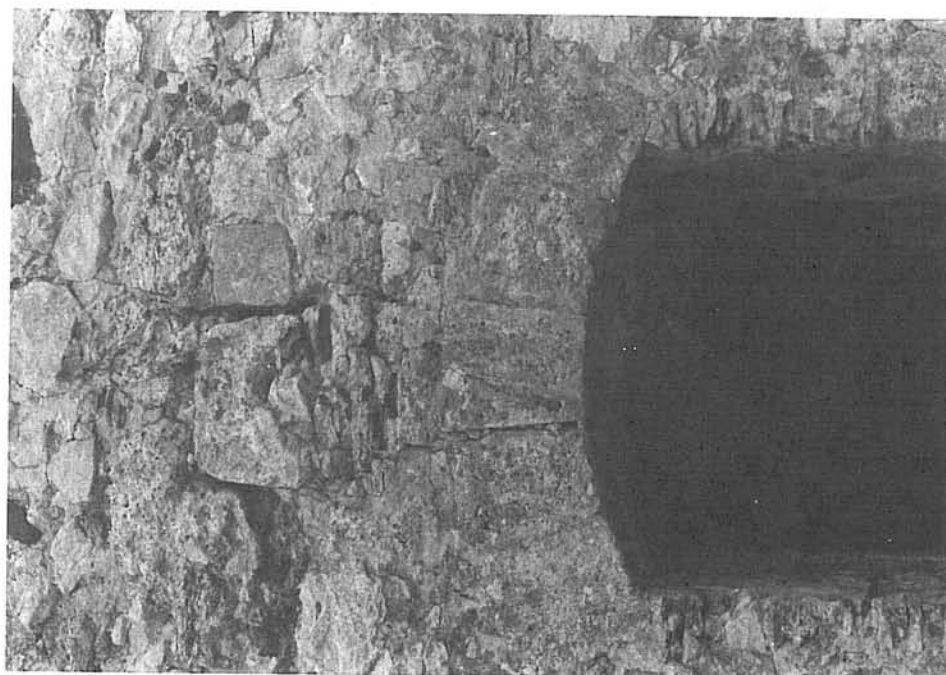
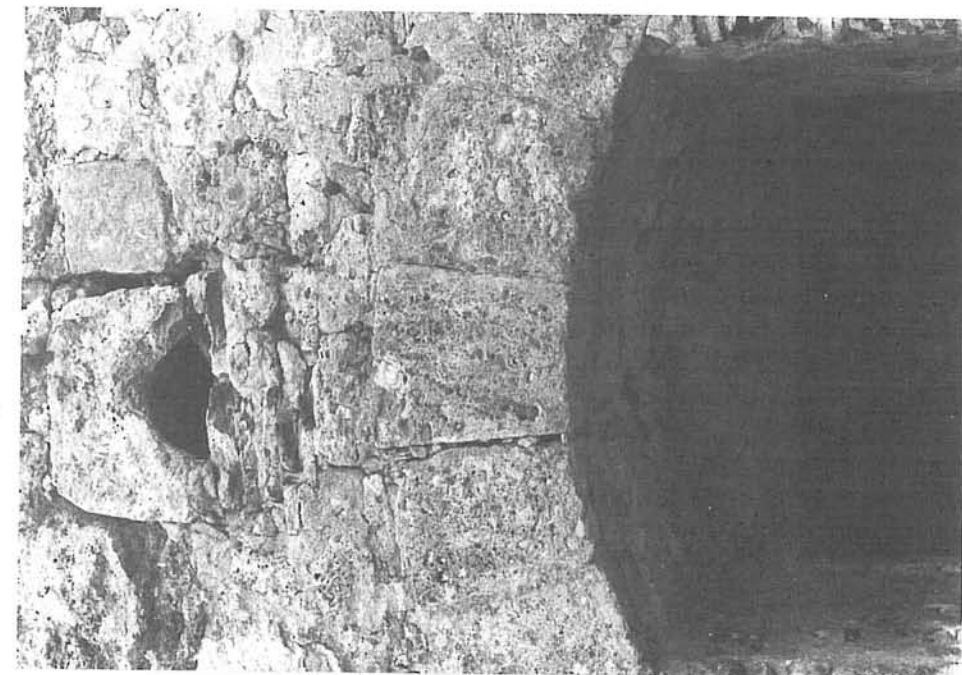
A aquest balanç negatiu hi podem complementar d'altres accions, que sortosament estableixen un equilibri i compensacions. Ens referim a la recuperació d'un patrimoni oblidat sovint en llocs ròncs de les esglésies i a d'altres que formen part dels dominis de la descoberta.

També dignificar i posar en valor bon nombre d'esglésies, de variats estils arquitectònics, desnaturalitzades moltes vegades per intervencions desafortunades ha sigut una altra tasca d'aquesta recuperació i enriquiment patrimonial.

Esmentem tot seguit les intervencions més significatives que hem portat a terme seleccionades per capítols per a una millor coneixença.

Arquitectura religiosa

En els domenys de l'arquitectura religiosa s'observen sovint transformacions que van lligades amb l'increment demogràfic del lloc. I així veiem com l'edifici inicial corresponent a un determinat estil arquitectònic és complementat per d'altres, més posteriors, i en funció de les necessitats del moment. Elles constitueixen un llibre obert que permet la lectura de les vicissituds del temple i establir una cronologia identificada amb llur tècnica de construcció corresponent. De vegades aquestes adaptacions són fetes amb dignitat sense posar en perill construccions anteriors, i d'altres, contràriament, constitueixen un atemptat al conjunt harmoniós on s'imposa una acció.

Absis pre-romànic del Santuari de Sant Vicens d'Estagell (Rosselló).
Aparició de la part superior del finestral una vegada iniciats els treballs de recerca.

Una de les empreses més corrents és la d'enllevar les capes de morter (tal com passa amb l'estatuària amb la pintura) que cobreixen l'obra feta amb pedra tallada i ben escairada dels murs de l'edifici inicial. Una altra és la rehabilitació del presbiteri que sovint, amb un retaule de més o menys interès, és obstruït i d'aquesta manera, la visió general de l'absis que dóna caràcter a l'església, no és permesa.

Com exemple d'una restauració total d'una església, on el treball consistia únicament en enllevar el morter que cobria el conjunt de l'obra primitiva, esmentarem l'església parroquial del poble de Sant Esteve, vora Perpinyà. Edifici del segle XI, els seus murs eren fets amb obra utilitzant palets de riera els quals, coberts amb estuc, eren emmarcats amb junts fets al ferro, tècnica típica d'aquest segle amb reminiscències antigues, car ja la trobem a Empúries. Aquest procediment volia recordar o donar la il·lusió d'obra feta amb pedra tallada.

La mateixa operació fou realitzada a l'església de Sant Feliu d'Amunt, al Riberal, amb junts del segle XI als seus murs, i amb una cornisa al llarg de la seva nau amb un relleu damat, que havia sigut tapat també pel morter.

També la nau del Santuari de Sant Vicens d'Estagell, als límits de les Fenolledes, era coberta amb un morter que cobria un ben treballat aparell de pedra. I a la seva capçalera, darrera el cambril modern que limitava la nau s'hi tobava un magatzem amb una porta que donava a l'exterior, i que no fou altra cosa, després de recerques i treballs, que l'absis pre-romànic de la primitiva església.

Al lloc de Castell Rosselló, on s'hi trobava l'*oppidum* de Ruscino, s'hi aixecà l'església del segle XI consagrada a Santa Maria. Aquí també enllevàrem tot el morter i guix que cobria els murs del seu interior apareixent l'obra feta amb gres, una pedra multicolor procedent d'una pedrera d'Espira de l'Agli i que fou explotada únicament al segle XI. La policromia d'aquest material, amb tonalitats de vermell i taronja, dóna una llum i colorit molt agradable al conjunt. Moltes esglésies de la plana foren contruïdes amb aquest gres, fàcilment datades, mercès a la coneixença dels temps d'explotació de l'esmentada pedrera.

La bella església de Sant Andreu de Sureda també del segle XI, i que recorda la de Sant Pere de Roda, amb la seva magnífica taula d'altar sostinguda per una ara romana, considerada com la més bella del Rosselló, fou renovada dels seus enlluïts interiors completament malmenats per la humitat. Aquí el nostre treball, empresa insòlita i delicada, va consistir a donar una patena i envellir el conjunt car pel gust de l'arquitecte dels Monuments Històrics, sentia massa a nou.

A l'església de Sant Jaume de la Vila de Perpinyà hi vàrem tenir una sorpresa al moment de decapar el morter que cobria la part superior dels elements de marbre de la portalada del segle XIII, a l'aparèixer una altra darrera, de gòtica.

Aquesta superposició de dues portalades, la més vella cobrint la més moderna, era un fet anormal que el vàrem comprendre al prendre la dimensió de l'amplada de la façana de l'església dita de La Reial. Ella coincidia amb l'amplada de la porxada de Sant Jaume. Provat documentalment més tard, la conclusió fou que al moment de fer la façana barroca de la primera, els elements del porxo, portalada, arcs i pilars, foren cedits a l'església de Sant Jaume, col·locant el portal del segle XIII davant del gòtic fet de marbre blanc de Ceret o de Pi.

Aquest exemple encomiàstic de reutilització d'uns elements arquitectònics contrasta amb el cas de l'església de Sant Julià de Torrelles a la Salanca, on el seu rector, ja fa uns anys, va obtenir els diners necessaris per enderrocar l'església del segle XI i fer-ne una altra més o menys inspirada en la primera, obra que deixa molt que desitjar. Ens varen dir que satisfet de la seva obra magna va demanar que se l'hi dediqués una làpida recordant-ho, cosa que no es va realitzar.

Les esglésies de Taulis, a l'Aspre, i les de Vernet i Fillols al Conflent, conjuntament amb el Conjurador de Serrallonga, al Vallespir, varen conèixer també accions d'aquesa índole.

Per acabar aquest apartat direm que per fer comprendre l'interès de l'església del segle XI de Santa Eulàlia de Fullà, completament envoltada de magatzems agrícoles i construccions abandonades, tapant l'absis i les dues absidioles, varem fer la maqueta del seu conjunt. Era menester únicament fer desaparèixer aquestes construccions, ja ho hem dit, sense utilitat, per fer aparèixer aquesta església d'un gran interès arquitectònic.

La maqueta de l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà tal com era en temps de l'abat-bisbe Oliba, l'any 1040, també la varem realitzar a l'ocasió d'una Exposició d'Art Romànic català al Castell Reial de Perpinyà l'any 1966.

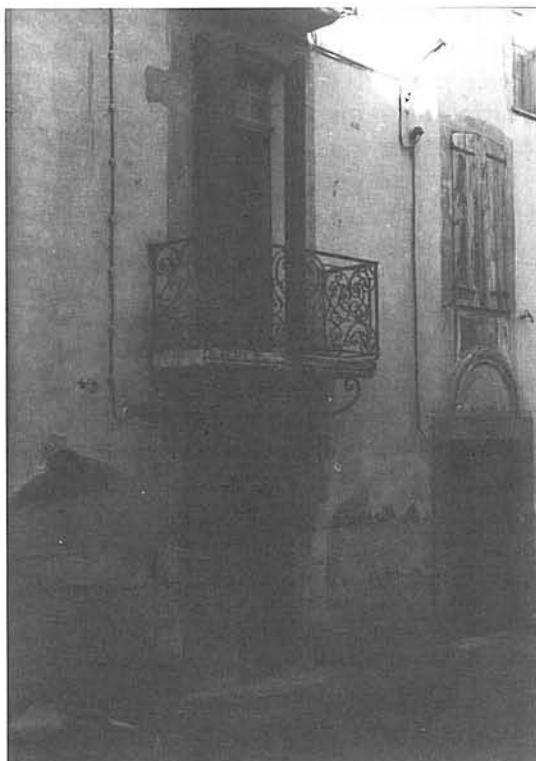
Presbiteris

Essent el presbiteri el santuari del temple i el punt convergent de la nau, emmarcat per l'arc triomfal, és en aquest indret on hem procurat tractar-lo amb la màxima atenció pel que ell significa, això sempre que les possibilitats del lloc ho permetien.

No podem deixar d'evocar l'església d'Hix tota ella construïda amb un magnífic aparell de granit i amb uns finestrals al seu absis molt ben treballats, on el seu retaule major cobreix completament el seu presbiteri i àdhuc l'ara romànica amb el seu suport que es troba coberta per l'altar de fusta actual. Aquí s'imposaria treure el retaule d'una policromia molt cridanera, i amb l'ara romànica ja existent juntament amb la Verge i el Crist de la mateixa factura es podria realitzar una presentació extraordinària d'aquest bell monument medieval, realització que per l'instant és utòpica.

Sortosament en d'altres casos hem pogut arribar a resoldre el mateix problema presentat, sia per existir en el lloc un emplaçament apropiat per fer el trasllat o bé per trobar una millor comprensió del problema. L'església de Sant Antoni del Voló tenia un retaule dedicat al Sant Patró al bell mig del seu presbiteri. Es tractava d'un retaule fet amb panells pintats del segle XVI historiant la vida del Sant. Desmuntat i restaurat fou col·locat en una capella lateral feta a la seva mesura, i el seu presbiteri amb la seva ara i finestral prengueren vida tal com ho era al segle XIII, la data de la seva construcció.

Operacions semblants, que demanen un cert tacte per tal d'obtenir un bon resultat, car no és fàcil capgirar «lo que els avis havien fet», segons l'esperit de la gent, foren portades a terme, doncs, a les esglésies parroquials de Forques, Taulis, Arles i a Bages. A l'església de Sant Feliu d'Amunt on s'hi venera la Verge de les

Balcó d'una casa del poble de Cuixà amb la taula de marbre del monestir de Sant Miquel de Cuixà consagrada l'any 974.

Lletres, treballant-hi, aparegué una ara *in situ* feta d'una llesca de pissarra. Ella portava un gran nombre de grafits («proscynems») medievals. Vet-ací el perquè la imatge era coneguda per «Verge de les Lletres».

L'important absis fortificat medieval de l'església de Santa Maria del Mar, fet amb un aparell de pedra molt ben escairada, amb enfilades regulars i amb gran harmonia, va retrobar el seu aspecte sobri i de gran solidesa, en procedir al trasllat del seu retaule major, immens muntanyam de fusta sens gran interès, a una capella lateral. Aquesta operació es pot esmentar com bon exemple de concertació intel·ligent entre un batlle, el rector de la parròquia i dels seus feligresos, per millorar l'aspecte de llur església.

El pintoresc ermitatge de Sant Antoni de Galamús, penjat en un avenc i la seva nau essent una immensa caverna, lloc on el Pare Palau, recentment canonitzat, hi va romandre un cert temps d'ermità, hi referim un altar amb una llosa trobada en el lloc. Amb aquest material ell s'integrava en aquest presbiteri natural on l'aigua goteja constantment lliscant per la volta calcària. Per cert que el voluminós i interessant Sant Antoni, imatge de fusta del segle XVI, hi fou robada després de la restauració, malgrat les dificultats d'accés al lloc.

A Galamús, com al priorat de Serrabona, hi poguérem constatar com la col·locació d'una taula d'altar reomple i dóna un ampli significat a un presbiteri orfe d'ella. En aquest últim indret n'hi col·locàrem una que procedia de Codalet feta de marbre rosa de Vilafranca, el mateix material en què és feta la seva extraordinària tribuna i petit claustre del segle XII. L'ara del priorat de Serrabona, igual que la del monestir de Sant Miquel de Cuixà hauria sigut emportada per ésser reutilitzada en la construcció d'alguna casa de camp del veïnatge.

La important taula d'altar de Cuixà però, fou retrobada gràcies a l'ull expert de Pere Ponsich, arqueòleg-historiador rossellonès. Aquest, de pas pel poble de Vinçà amb un autocar, passejant la seva mirada distreta s'adonà d'un balcó d'una casa que l'hi va cridar l'atenció. Dies després hi anà amb la nostra companyia i el primer que hi veiérem fou un grafit fet amb lletres uncials: ADROARIUS, davant, un fris de factura romana. Personats a la casa comprovarem l'existència de bon nombre de grafits, alguns usats en el pas de sortida al balcó, essent el més significatiu el d'OLIBA. No hi havia dubte, es tractava de la taula de l'abadia de Sant Miquel consagrada per l'abat Gari l'any 974. La mateixa que el monjo Garsies, l'any 1040, descrivia afegint que el que més atreia era la seva blancor.

Estudiada la troballa per Pere Ponsich³ on hi va remarcar 93 grafits de noms de personatges llegibles, entre ells Oliba, Oliva, Miro, Selva, Salamo, Wifredus, Schuva, Bera, Sala, etc... i algunes invocacions, va resultar ésser una reutilització del Capitoli de la romana Narbona. Era un element d'un fris situat a la seva part superior fet de marbre blanc de Carrara, mesurant 2'15 per 1'37 m., dimensions de la taula d'altar que coincideixen amb les donades per l'esmentat monjo Garsies.

Aquesta ara fou de nou consagrada l'any 1974, en ocasió de les festes del Mil·lenari de Cuixà, pel Bisbe de Perpinyà, Monsenyor Henri L'Hereux, l'abat de Montserrat Dom Cassià Just i el Prior de Sant Miquel de Cuixà, Pare Oleguer Porcel.

No sempre el restabliment d'una ara al seu lloc d'origen ha sigut coronat amb un resultat satisfactori com el cas de Cuixà. És de lamentar que a la catedral romànica d'Elna els serveis dels Monuments Històrics de l'Estat en ocasió de restaurar el seu presbiteri i cripta, refusaren d'instal·lar l'ara recentment trobada del segle XI en el lloc que li corresponia. S'havia trobat negada dins l'altar del segle XVII que s'havia construït juntament amb el baldaquí monumental. Aparegué instal·lada damunt d'una ara pagana romana, en posició invertida simbolitzant el triomf del cristianisme damunt del paganisme. El mateix succeeix amb la taula també del segle XI de l'església romànica de Sant Andreu de Sureda.

Col·locar l'ara del segle XI en el lloc que li corresponia, significava fer desaparèixer l'altar i el baldaquí, conjunt que dit sia de pas, atempta contra l'armonia i unitat d'aquest bell edifici romànic, treball que el dit servei refusà. I malgrat la

3. PONSICH, PIERRE, *La table de l'autel majeur de Saint Michel de Cuxà consacrée en 974*, «Les Cahiers de Saint Michel de Cuxà», Prades 1975, n.º 6

pressió local, la Comissió Superior de Monuments Històrics, consultada, va optar per falsejar l'autenticitat arqueològica decidint fer un «podium» davant del baldaquí amb una graonada, instal·lant-hi l'altar romànic. Més tard es va saber que la motivació d'haver guardat el teatral altar amb el corresponent baldaquí era que aquest conjunt, havent-se construït poc després de l'annexió del Rosselló a la França, l'any 1659, representava simbòlicament aquest esdeveniment.

Una altra troballa molt interessant d'una taula d'altar fou la descoberta d'un fons de sarcòfag paleo-cristià reutilitzat al segle XI, amb els seus corresponents semi-cercles gravats envoltant-la, tècnica típica d'aquest període. Ella es trobà mig soterrada al campanar de l'església de Sant Julià de Torrelles que ja hem dit més endavant, fou destruïda lamentablement. Feta de marbre, segurament de Carrara, s'hi endevinava encara l'escena del sacrifici d'Abraham, veient-se les extremitats inferiors dels personatges que la composaven.

Baptisteris

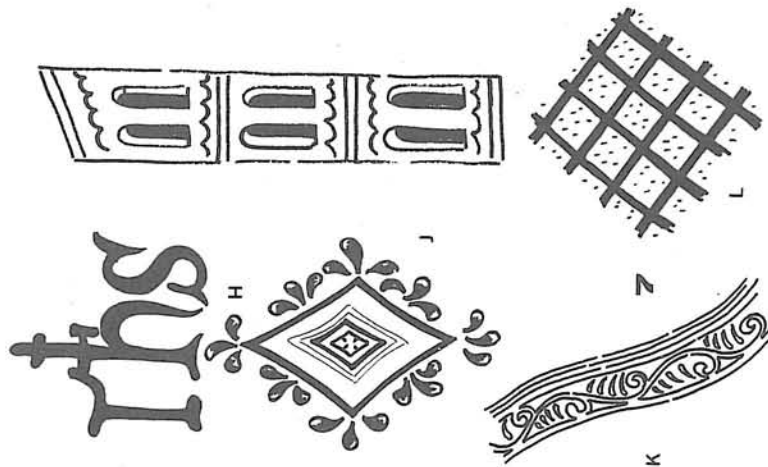
Noves normes de la litúrgia actual han motivat que caiguin fora d'ús els baptisteris que es trobaven, per raons litúrgiques, sovint en un angle de l'entrada del temple i distant del presbiteri. El nou vingut a la comunitat cristiana calia que abans de tenir un accés franc a la Casa de Déu, rebés el sagrament instituït al riu Jordà. Aquesta transformació convertí els baptisteris, en molts casos, en lloc descurats o bé de reserva de cadires i altres objectes. I algunes piles baptismals, fetes d'un sol bloc, generalment de granit, imponents, trobaren un altre ús o bé quedaren arraconades.

Considerant que els antics baptisteris eren un element important de la fàbrica de l'església i al mateix temps un testimoniatge d'una tradició litúrgica secular, desplegarem una certa activitat en l'obra de rehabilitació d'alguns.

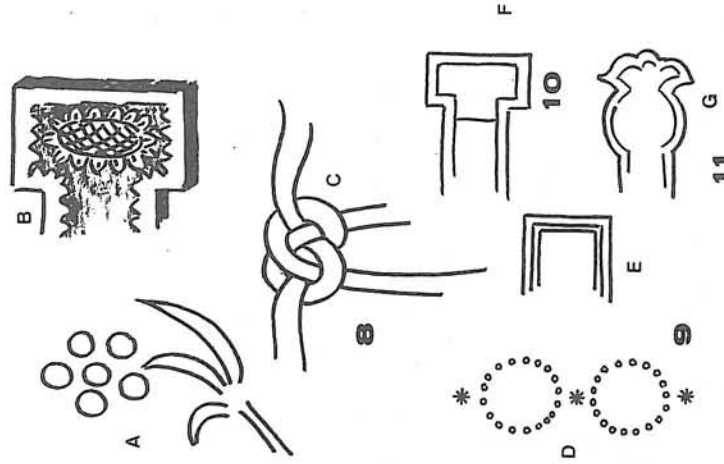
El baptisteri de la Catedral d'Elna es trobava a una capella que posteriorment va ser habilitada com a capella dita «de la sang» o del Crist. Actualment en ella s'hi aplegaven tota mena d'objectes amuntegats que en feien un magatzem de mals endreços. La nostra intervenció va consistir en desmuntar un retaule de mediocre factura que es trobava incrustat contra la paret del fons. Efectuant sondatges al mur vàrem trobar indicis de pintura darrera els enlluïts més recents. A la fi dels treballs obtinguérem el resultat de fer aparèixer un Crist beneït del segle XIV tenint als seus peus una escena difícil d'identificar on sembla veure-s'hi un drac, entre altres formes.

Vestigis trobats a la paret d'un fals aparell pintat, formant losanges i rematats amb una flor vermella completant el grafisme, permeteren la reconstitució integral de la decoració d'aquesta capella dedicada al Crist, traslladant la pila baptismal a una capella veïna, on possiblement ja hi era anteriorment. Actualment doncs, la catedral d'Elna posseeix de nou la seva antiga capella del Crist amb la corresponent taula d'altar gòtica, que també recuperàrem, i un baptisteri digne d'aquest nom.

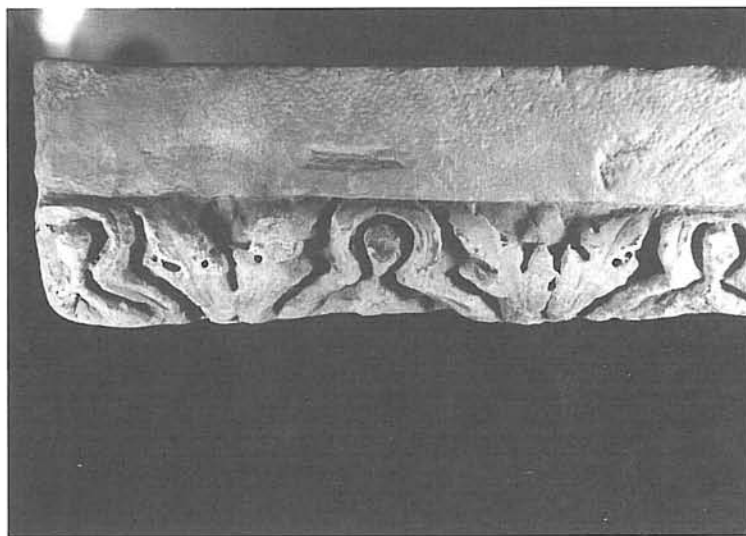
La pila baptismal de la parròquia de Sant Jaume de Perpinyà, feta d'un imponent bloc de pedra, es trobava al jardí de la rectoria fent la funció de jardine-

7. Verge de Targasona (Cerdanya) segle XII (Robada): H/ Anagrama de Crist, tamany natural pintat de negre damunt fons blanc, existent a l'Evangeli que té a les mans l'Infant. I/ Costat del sitial de la Verge representant un campanar amb arcatures lombardes. Fons de color morat i decoració pintada de negre. J/ Motiu decoratiu damunt el mantell de la Verge. Fons pintat de color vermell i motiu fet de negre. Part central feta de color groc. K/ Vora de mantell feta filigranes de color blanc. L/ Detall del coixí del sitial de la Verge. Fons pintat de groc amb recuadres de color verd amb un puntejat al centre vermell.

8. Crist en Majestat de la Trinitat (Aspre) segle XII: A/ Decoració floral pintada de color blanc. B/ Extremitat de la creu de la Majestat. Motius en semi-relleu daurats. C/ Detall de la cintura. D/ Decoració de la seva túnica. Cercles amb fons vermell resseguits per un puntejat groc. E/ Exterior dels cercles és de color blau. F/ Extremitat de la Creu. G/ Extremitat de la Creu del Crist en Majestat de la Llaguna (Cerdanya).—11. Extremitat de la Creu del Crist del segle XIII de Sordinyà (Conflent).

Detall de la taula de Cuixà amb un fris romà;
reutilització procedent del monument romà del Capitoli de Narbona.

ra a un arbust. Recuperada fou col·locada de nou en una capella de l'església situada just a l'entrada i presentada dignament. Més tard, i ho lamentem, fou extreta del lloc on es trobava, instal·lant-la d'una forma una mica folklòrica, vora el presbiteri.

La restauració de l'església d'Eina, a la Cerdanya, ens va permetre de recuperar la pila baptismal feta d'un bloc de granit, i que es trobava incrustada en el mur lateral dret d'una petita capella que és a l'entrada. Enllevant el morter i obra que la tapava en part, va aparèixer una creu en relleu. Actualment és presentada en el mateix indret, damunt d'un sòcol, i alliberada del material que la cobria.

Una troballa excepcional feta a la ja esmentada església de Sant Julià de Torrelles, a l'indret on hi aparegué també el fons de sarcòfag paleo-cristià que feia funció de taula d'altar, fou la d'una pila baptismal d'un volum molt important, feta de pedra del país però de parets relativament fines. Aquesta fou trobada trencada parcialment però la seva particularitat era que portava una invocació gravada a l'entorn de la part superior de la vora, llegint-se des del seu interior. Es tractaria d'un rite baptismal fet per immersió. Actualment es troba situada de nou a la mateixa església, amb els seus fragments incorporats a les parts d'on havien sigut trencats, segurament per a poder accedir a l'interior del campanar al moment que es va cometre l'acte bàrbar de destruir l'església del segle XI.

A títol anecdòtic esmentem que la pila baptismal del lloc medieval de Salvaterra, poblat efímer del segle XIII que es va construir al redós del castell reial d'Òpol, fou recuperada amb l'ajuda d'un helicòpter i transportada al poble d'Òpol on actualment guarneix una font pública. Empresa en la que no hi hem tingut cap relació.

Crist en Majestat

Tres són els Crist dits «Majestats» que es trobaven fins l'any 1975 al Rosselló i la Cerdanya. És en aquest any que fou robat el d'Angostrina. Actualment n'existeix un a La Llaguna, als límits de la Cerdanya amb el Capcir i un altre a l'ermitatge de La Trinitat, municipi de Prunet i Bellpuig, a l'Aspre.

La Majestat d'Angostrina, que procedia del santuari de Sant Martí d'Envals, era de reduïdes dimensions i possiblement era la més antiga. Decorada amb un fons blau ultramar la seva túnica, hi tenia pintats escampats en la superfície uns cercles vermells envoltats d'un puntejat blanc. La seva creu pintada d'un fons blau verd, tenia un llistat a la seva vora que la resseguia de color vermell i darrera una inscripció amb caràcters romànics pintats de groc.

El Crist en Majestat de La Llaguna, és de dimensions més grans i molt semblant pel seu format, policromia i factura a d'altres existents al Principat. La seva creu presenta a les extremitats una superfície rectangular sobresortint, a la diferència de la creu del Crist d'Angostrina que és de forma senzilla. És decorada també amb la mateixa policromia, fons verd-blau amb fistó vermell resseguint la seva vorera, formant rectangles aïllats en les seves extremitats. Possiblement la seva policromia actual no és la d'origen, detall que no ens fou possible verificar i en el seu cas procedir a la recuperació de la primitiva.

Aquest treball sí que el poguérem dur a terme amb la Majestat de La Trinitat. Aquesta, de dimensions molt més importants, amb una feixuga creu que té la mateixa forma que la de La Llaguna. La rigidesa d'aquest Crist habillat contrasta amb la finesa esculpida de la seva cara. La seva expressió és notable per la serenitat i dolcesa que manifesta. I els rínxols de la seva barba i cabellera tenen un agradable grafisme.

El conjunt d'aquesta Majestat va ésser repintada al segle XVIII amb una pintura daurada que ens vàrem afanyar a treure. Ella cobria una decoració floral, feta amb grossos puntejats blancs formant una flor i amb un fullam també de blanc. Decoració que possiblement va ser efectuada al segle XIV. Dessota els braços hi trobarem petits vestigis de pintura vermella, d'un to molt viu, que correspondria a la seva policromia d'origen. La creu és decorada amb motius florals incissats donant l'impressió que es tracta de cuir repujat.

Existeix a l'església parroquial de Prats de Molló un petit Crist també en Majestat, i que procedeix de l'ermitatge de Nostra Sra. del Coral, fet al segle XVII, finament decorat amb fulla d'or, està inscrit, com els altres, en el registre d'objectes dits «classés» per ésser una reminiscència de les Majestats romàniques. Aquest tingué necessitat d'una seriosa restauració car estava completament rosegat per les formigues termites, i trossejat en el fons d'un armari de la sagristia del dit santuari.

Davallament de la Creu

Pot dir-se que mercès a dues descobertes fortuïtes durant els treballs de restauració, el patrimoni rossellonès fou enriquit per dos elements formant part d'uns «davallaments de creu», l'un romànic i l'altre gòtic.

El primer element es tracta d'un Crist que es trobava penjat damunt de l'arc triomfal de l'església de Formiguera al Capcir, en funció d'un Crist crucificat i de tamany natural. Una vegada extret el pegat d'estuc que es trobava a l'arrencament del seu braç dret i col·locant aquest en la seva posició normal que l'hi corresponia en funció de l'encaix fet damunt la fusta, ens adonàrem que ell penjava. D'altra part, al retirar les capes de pintura recent que cobrien el seu conjunt per retrobar la d'origen, aparegué una superfície rabotejada i que no era pintada amb la forma d'un perfil d'una mà.

No quedà cap dubte que per la posició del braç penjant i la imprompta de la mà es tractava d'un Crist formant part de l'escena del davallament de la Creu. La mateixa posició que d'altres figuracions com la d'Erill la Vall on la mà de Josep d'Arimatea es troba en la mateixa posició i lloc que la de Formiguera. Aquest Crist de començaments del segle XIII, finament esculpit i amb una actitud molt delicada, com si arrenqués un pas de dansa celestial, és de factura romànica en el seu conjunt i gòtica en certs detalls; formaria part d'un monumental davallament malauradament avui desaparegut.

Una incidència semblant ens arribà amb un Crist de l'església parroquial de Sant Pere de Thuir que era representat com un Crist al sepulcre. Com el de Formiguera, després d'haver efectuat les operacions de restauració corresponents resultà també formar part d'un altre davallament de Creu, aquest gòtic.

Enterrament del Crist

La iconografia de la representació de l'enterrament de Crist és molt ben representada al Rosselló. La més antiga és la que fou trobada a l'església de Santa Eulàlia de Fullà, a l'interior d'una cavitat i emmurada segurament per deslliurar-la de la seva destrucció. És del segle XIV, fent els seus personatges uns 0'90 cms. d'alçada i policromats. És de destacar la representació de Sant Josep d'Arimatea, mercader jueu, que l'artista l'ha representat amb un nas molt encorvat per subratllar el seu origen hebreu. Aquest grup és compost pel personatge esmentat, Sant Joan i tres Santes Dones, mancant el Crist jacent, desaparegut o bé es troba en alguna església (que no hem trobat) fent funció de Crist al sepulcre.

Justament a l'església de Vilafranca de Conflent n'existeix un d'aquest grup de tamany natural, on el jacent manca i un dels seus personatges, el mercader jueu, el localitzàrem en una casa particular de Perpinyà on portava pintat en el seu sòcol el nom de Jaume apòstol.

És notable l'enterrament de Crist que es troba en l'església de la Reial a la Vila de Perpinyà. Obra barroca, de tamany natural i finament esculpida i decorada després de restaurada fou col·locada en un lloc preferencial en una capella que es troba dessota de l'orgue.

La volta que sosté l'orgue i que donà naixença a aquesta capella és de construcció posterior a la del conjunt de l'església. En constuir-la va ser reomplerta per desferres de terrissaire, el carrer dels Ollers trobant-se molt pròxim, on hi ha dipositades gran quantitat d'obra negra de variades formes. Hi hem remarcat també algun gros plat defectuós decorat amb engoba. Dissortadament, malgrat la tempta-

ció, no és possible recuperar tot aquest material ceràmic pel risc d'esfondrament que comportaria.

A l'església de Sant Julià de Vinçà n'existeix un altre, gairebé de tamany natural, de factura gòtica, amb els sis personatges tradicionals que el composaven. Tots ells havien sigut repintats i més tard retirats del culte. Una vegada restaurats foren col·locats en el seu lloc d'origen, una gran cavitat amb volta que havia sigut aparedada.

Crist a la Creu

Al Rosselló i la Cerdanya, com segurament a d'altres indrets, existeixen tres versions diferents del Crist a la Creu. Una d'elles, el Crist Rei, en Majestat, és adossat a la Creu amb mirada beatífica i ben abillat, lluny de la imatge del supliciat. L'altra representació és la del crucificat, desvestit, però somrient com si volgués manifestar el seu triomf. És la transició de la Majestat del Crist amb el supliciat a la Creu i que compona el tercer grup.

De les Majestats ja n'hem parlat. I del segon grup esmentarem el Crist d'Irivals i el de l'església d'Hix, ambdós a la Cerdanya, de les primeries del segle XIII. Són al mateix temps relicari, portant una cavitat darrera per contenir les relíquies dels Sants titulars. El Crist d'Hix va conèixer l'adversitat d'ésser robat però sortosament va ser retrobat a Alemanya, on havia sigut emportat.

El Crist de Talau, a l'alt Conflent, i el de Serdinyà, són ben representatius del darrer grup. També del segle XIII, ofereixen la particularitat que són coronats. El primer és representat amb els ulls tancats contràriament al segon que els té oberts. De forma molt estilitzada, especialment el de Talau que com a contrast és presentat en una feixuga creu molt posterior, i que vàrem assajar de poder canviar-la per una altra més apropiada al seu temps i estil, però que no ens va ésser permès.

Aquests exemples apart, esmentarem l'existència de Crist a la Creu d'un format natural, fets de cartró, ja més posteriors i que eren utilitzats per ésser portats a la processó. Per contribuir més al seu realisme, portaven una llarga cabellera, com és el cas d'un de Prats de Molló, malparat per la humitat i restaurat.

Creus processionals

Dues creus d'aquesta natura poden il·lustrar aquest capítol. Una d'elles és l'existent a l'església parroquial d'Ur a la Cerdanya, del segle XIV. El seu Crist, repintat com és freqüent, fou convenientment restaurat i la seva Creu, no sabem si fou fet per alleugerir-la o bé treure-l'hi volum, fou escapçada de les seves extremitats laterals i superior. Elles eren esculpides amb un relleu geomètric que es trobava en la seva extremitat inferior, circumstància que ens permeté fer la reconstitució en les seves parts mancants.

L'altra Creu processional, fou trobada en un fons de rebost de l'església d'Illa, al Riberal. Ella és pintada d'una cara amb un roig molt viu, i de l'altra de verd. En una cara hi ha els símbols dels Evangelistes pintats amb l'Anyell Pasqual

al centre. En la part inferior hi ha la imatge pintada molt ingènuament del Crist sortint de la tomba. La creu té el seu perfil retallat formant un dentat i hi ha indicis d'haver figurat en una cara el Crist i en l'altra la Verge, que han desaparegut.

«Creu dels Improperis»

La Creu dels Improperis o dels atributs de la Passió de Crist és un element important en la iconografia religiosa popular del Rosselló. Va d'un petit format com la de l'ermitatge de Sant Maurici de Graolera a la de dimensions molt importants com la de les esglésies de Toluges, Serrallonga i Sant Jaume de Perpinyà. Del fet d'ésser col·locades a l'exterior de l'església, en la seva façana, aquestes han sofert molt dels elements atmosfèrics, i avui després d'ésser restaurades són disposades a l'interior del temple.

Davant d'altar

Generalment els treballs de restauració que hem efectuat en certs frontals d'altar han consistit en consolidar certes parts de la policromia on l'aprest o estuc s'havia després del suport de fusta. Esmentarem com exemple un davant d'altar procedent de la Cerdanya i que es troba dipositat a la Catedral Sant Joan de Perpinyà. És del segle XII i és una còpia evident del que es troba a l'església d'Orellà i que procedia de l'Abadia de Sant Martí del Canigó. Aquest, d'una gran qualitat artística, deuria haver sigut obra d'un Mestre bizantí, i hauria sofert imitacions, no molt expertes, com és el cas del que hem esmentat.

A l'església de Campome (Conflent), unes portes de dos armaris foren fetes amb els elements de dos davants d'altar dels segle XVII. Composant els fragments i una vegada refets l'un era dedicat a la Passió de Crist amb tots els atributs pintats tal com es troba en les creus dels improperis, i l'altre era decorat amb motius florals, incissats, que per la tonalitat en què era pintat, volia recordar una obra de cuir repujat.

A l'església de la Llaguna, foren trobats uns fragments de fusta pintada que corresponien a un davant d'altar romànic, on una vegada reconstituït en part, s'hi veien escenes de la vida del Crist. També hi trobarem l'estructura de fusta d'un altar, amb una ornamentació feta amb una gúbia envoltant el marc que hauria emmarcat un frontal d'altar, desaparegut. Aquest era una obra que es pot situar al segle XIV.

Verges medievals

La representació de la Verge, éssent molt corrent, i per consegüent havent-hi moltes que han conegut un procés de restauració, ens limitarem a parlar solsa-ment de les medievals per oferir més interès.

Ja hem parlat de les Verges de Prats Balaguer, Targasona i Angostrina que després d'haver estat restaurades foren robades. La primera era platejada combinant el fons argentat amb unes filigranes geomètriques pintades de negre, especialment a les voreres del mantell, túnica i mànegues. Les altres dues eren

Detall del Crist en Majestat d'Angostrina i que fou robat l'any 1975.

Detall de la Verge dita «Negra de Dorres» amb un fons de llauna que amaga els vestigis restants de l'antic bladaquí.

policromades, dominant a la de Targasona un vermell molt viu com a fons. Elles formaven part de la clàssica iconografia de la Verge amb l'Infant assegut damunt la falda. D'aquest model ens plau esmentar la de Cornellà de Conflent considerada la més formosa d'elles.

Dues altres sobresurten per la seva originalitat i també foren restaurades: la Verge dita «negra» de Dorres i la d'Espirà de Conflent. La Verge del poble de Dorres, a la Cerdanya, procedeix del santuari de Bell-lloc, que es troba en un tossal damunt del poble i és a causa del seu aspecte negrós i de la seva factura primitiva que se la coneix per la Verge Negra. Aquesta imatge impressionà fortament André Malraux i més d'un funcionari del seu ministeri havia baixat a Dorres a veure-la confosos de no conèixer-la quan el Ministre de la Cultura d'aquell temps els hi demanava si la coneixien.

S'imposava una restauració sumària d'ella car l'Infant era gairebé separat de la Verge amb perill que desapareixés, i el dosser era cobert d'una llauna clavejada, però obtenir treure-la del poble temporalment era gairebé una utopia. Ella, per la gent del poble, representava un element de protecció com fou el cas per la gent de Prats Balaguer amb la seva Verge robada. Mercès a la confiança que ens diposità el batlle poguérem procedir a realitzar les intervencions que s'imposaven. A l'efectuar-ho dues observacions interessants ens permeteren creure que la seva datació corresponia al segle XI i que havia sigut decorada, desapareixent el mite de Verge Negra.

Una vegada retirada la llauna que cobria el seu darrera aparegué una fusta emmarcada per una vorera en relleu on hi havia un seguit de losanges i petits punts també amb relleu, fets amb estuc. La post netejada de les impureses i capes de pintura, que cobrien la seva superfície, presentava alguns vestigis pintats que ens permeteren fer la reconstitució. Es tractava d'un semi-cercle pintat d'un vermell molt intens, situat darrera el tors de la Verge emmarcant-la com si fos una àurea. La resta era pintat d'un groc també intens. Aquesta policromia recordava els enlluminats dels «Beatus», concretament el de la Seu d'Urgell. La Verge, doncs, era presentada dins d'un baldaquí, avui dia desaparegut. L'altra asseveració és confirmada pel fet que una vegada retirat l'Infant, la superfície que cobria era pintada d'un fons blau i com motiu decoratiu hi havia petits estels.

La Verge d'Espirà de Conflent, com ja hem dit, és molt particular. Estava col·locada en una fornícula situada damunt la portalada de l'església i a mercè de les intempèries. Necessitant una seriosa restauració fou extreta, moment que ens permeté de constatar que es tractava d'una Verge i l'Infant, assegurada però sense sitial. Aquesta Verge era la representació genuïna de l'expressió *sedis sapientia*, ella era també un relicari portant en el seu dors una cavitat amb un prestatge per contenir les relíquies. Degut a la seva exposició a l'exterior poca cosa quedava de la seva policromia, apart d'alguns vestigis de verd-blau a la túnica i d'un vermell taronja a la vora del coll. Actualment es troba dipositada en el fons d'una absidion-la convenientment arranjada per acollir-la.

Al safareig comú del poble d'Orellà, a l'abast de tothom, n'hi havia una d'imatge de la Verge, romànica també, que miraculosament no havia desaparegut. Ara no pot sentir els comentaris que en aquest fòrum bugader s'hi feien, car

una vegada restaurada, la vàrem col·locar a l'interior de l'església, ran del frontald'altar de Sant Martí.

Una verge romànica notable per la tècnica utilitzada per la seva confecció és la de Montbolo, al Vallespir. Està recoberta d'una fina tela que cobria la fusta esculpida, tapant la seva porositat, posant-hi acte seguit l'enlluït per acollir la policromia. És la tècnica coneguda per marruflatge.

Dues versions de la Verge inspirades per la dona del país són les Verges d'Hix i la de Cameles a l'Aspre. La primera, finament treballada i habillada tal com ho eren les senyores de la cort, i la segona recordant per la seva refeta complexió, la dona de la terra. La restauració de la Verge d'Hix consistí en refer certes parts mancades de policromia. La Verge de Cameles, completament repintada, fou menester enllevar la pintura per tal de posar al descobert la seva policromia original.

Esmentem d'altres representacions de la Verge també restaurades com la del priorat de Serrabona, i de les esglésies d'Odeillo, Talau, Iravalls, Peyrestortes, Vilamulaca, Evol... Aquesta darrera mancant-li l'Infant que l'hi va ser robat.

A Prats de Molló en un nínxol de la Plaça del Firal hi ha un grup exposat a tots els temps que és conegut per les Tres Maries. Ja fou sigut restaurat una vegada i de nou caldria fer-ho, car la tossuderia tradicional vol que romanguí en aquest indret exposat als quatre vents. El personatge central d'aquest grup que és una composició fantasiosa, és una Verge romànica.

Finalment esmentarem la Verge gòtica de l'església parroquial de Caudiés, a les Fenolledes, que es trobava també a la porta d'entrada de l'església. Es tracta d'una imatge esculpida amb la pedra del país i policromada, i que es trobava completament recoberta, en la seva part dreta, d'una quantitat imponent de guix i algun tros de maó que cobria el moviment, «agosarat» per alguns, de la seva gràcil cintura, típica característica del gòtic refinat.

Estatuària

La troballa d'imatges retirades del culte per raó del seu mal estat, en la seva generalitat d'un gran interès artístic, substituïdes per d'altres més recents i menys interessants, ha sigut un factor que ha motivat una gran activitat per la seva restauració.

Sortosament moltes d'elles han sigut recuperades en racons rònecs barrejades amb d'altres objectes, també abandonats, i com elles d'un gran interès. I diem sortosament, car ens consta que moltes vegades bona part del patrimoni vell de la parròquia ha anat a raure a la ribera o bé ha sigut cremat per creure que era irrecuperable i amb l'afany de fer neteja. Encara recordem un magnífic braç d'un Crist del segle XIII perdut en el fons d'un calaix d'una sacristia de poble, restant introbable la resta...

A l'església parroquial de Sant Jaume de la Vila de Perpinyà la imatge del Sant titular, del segle XIV, de format natural i un grup representant Santa Anna amb la Verge i Jesús del segle XV, romanien ignorats en un magatzem de mals endreços fins el moment de la seva recuperació i restauració.

A l'església de Sant Miquel de Llores hi vàrem viure un episodi molt pintoresc. La imatge barroca del Sant titular havia sigut retirada i malmenada en un racó i substituïda per una altra de guix, d'aquelles que agraden perquè sembla que parlin. És la poetessa Simona Gay, germana d'En Josep Sebastià Pons, que ens ho va assenyalar. Una vegada restaurada la talla la col·locàrem de nou al seu lloc d'origen. Temps després havia sigut retirada de nou posant-hi la d'«Olot» («Saint Sulpice» a França). Repetida l'operació, de nou fou canviada... És difícil anar a l'encontre de certs parroquians!

L'església de Jujols, poblet del Conflent penjat en una balconada cara al Canigó, tenia a racó una Verge del segle XIV i també un àngel o arcàngel, identificat per l'emplaçament de les seves ales, de fàcil confondre amb la representació d'una Santa.

Dues «caritats» eqüestres de Sant Martí, l'una del segle XIII d'Angostrina i l'altra del segle XIV d'Escaro al Conflent, vegeren desaparèixer el captaire que rebia la meitat de la capa que el Sant li donava. Els cavallers sants, una vegada restaurats, gaudeixen ara d'una bona protecció.

Un altre joiell de l'escultura del segle XIV es pot veure actualment a l'església de Sant Cristòfor a Perpinyà, també recuperat i restaurat. Es tracta de la imatge del Sant titular portant «a coll-i-be» l'Infant Jesús. És de tamany natural i això fa que les seves dimensions siguin molt notables. Pintat i repintat moltes vegades la seva policromia fou recuperada, essent una curiosa representació de Sant Cristòfor.

Orfebreria

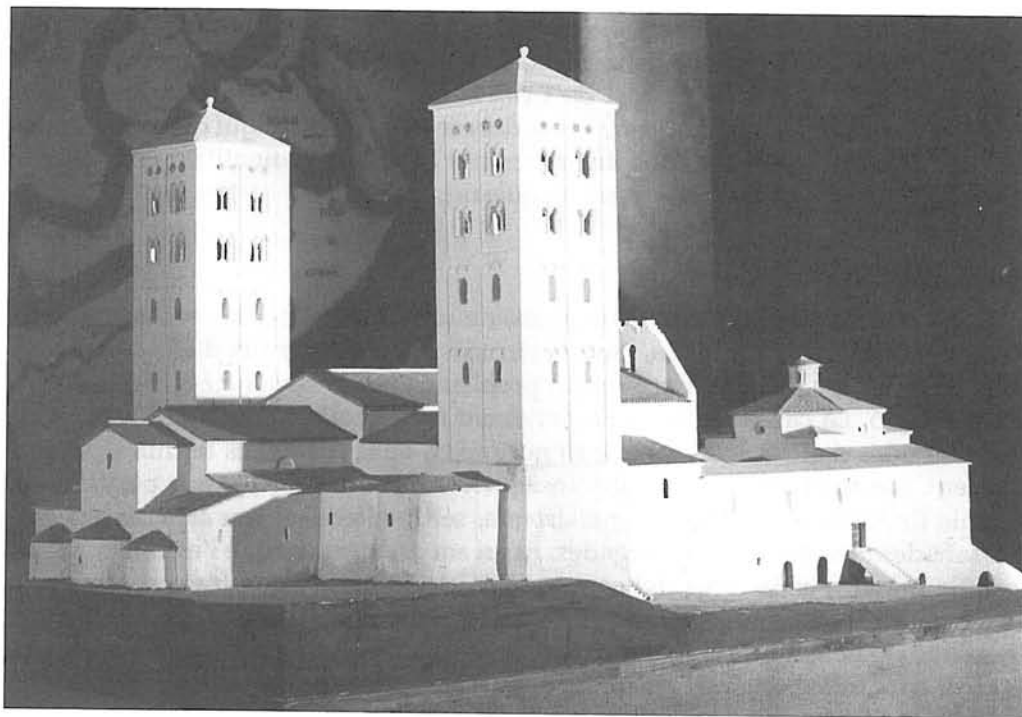
Durant les nostres activitats hem sigut escandalitzats per l'estat d'abandonament de moltes sagristies de llocs visitats, on barrejat amb tota mena de deixalles sovint hi hem trobat objectes d'un gran interès. I un espectacle que fa pena ha sigut de veure, escampat per terra, tot un paperam procedent dels registres parroquials, amb tots els sagraments administrats durant segles als parroquians, des del baptisme fins a l'extrema-unció passant pel matrimoni. Una bona part de la història del poble jau per terra, perduda. És la memòria del poble que desapareix.

En aquestes condicions vàrem trobar a l'església d'Urbanyà, oberta als quatre vents, una interessant creu barroca d'argent. Era una creu processional amb un ric treball d'orfebreria figurant-hi encara el Crist en una cara i la Verge a l'altra.

A l'església d'Orellà, en la seva sacristia i coberta per tota mena de draps, papers i fustam, hi trobàrem també una rica custòdia també barroca i fet sorprenent, es trobava a l'interior del seu estuig de fusta completament termitat.

Aquesta relació segueix amb la troballa d'un tinter àrab, de forma octogonal, amb inscripcions cúfiques, fet de metall daurat i que havia servit com lipsanoteca a l'església romànica de Brullà, al Rosselló.

A Sant Genís de les Fonts fou trobat el bàcul del segle XII de l'abat d'aquesta desapareguda abadia i a l'ermitatge de la Trinitat un cibori esmaltat també del segle XII amb figuracions de la vida del Crist.

Reconstitució ideal de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà
tal com era en temps de l'abat Oliba (1040) (Ponsich, Lavagne, Lladó)

Per cloure voldríem esmentar haver trobat al «Cartulari manuscrit d'Alart», que es troba a la Biblioteca Municipal de Perpinyà, la transcripció d'un contracte fet al segle XIV per un argenter perpinyanès a l'adreça del rector del poble de Gironella, a l'Alt Empordà, per la confecció d'una creu processional d'argent. Aquesta no existeix actualment a l'església de l'esmentat poble, però a Perelada se'n trobà una en el fons d'un rebost que sembla respondre a la descripció que d'ella es fa en dit contracte. Ella porta el punxó «P P», prova evident que fou feta a Perpinyà. Seguint les nostres indicacions aquesta creu ha sigut presentada en el baix del campanar de l'església de Perelada, lloc convenientment arranjat i oferint bones condicions de seguretat.

Baldaquins tabulars

Tenim constància que al Rosselló i a la Cerdanya havien existit baldaquins tabulars com ho testimonien alguns elements trobats.

A les esglésies de La Llaguna i d'Irivals foren trobades les mènsules corresponents que sostenien la taula pintada però que en els dos casos han desaparegut. Estan decorades amb uns rínxols pintats de blanc damunt fons vermell i verd.

I en una finestra de l'església de Calmeilles, a l'Aspre, hi trobarem una post molt gruixuda que la tapava. Una vegada enlevada la pintura i calç que cobria la seva superfície, aparegué el bust de Crist beneïnt, obra de bona factura feta al segle XIV. Aquest element formava part del centre d'un baldaquí que segurament per respecte fou conservat, llençant o cremant la resta, per finalitzar com un troc de fusta vulgar per tapar la finestra en qüestió.

Retaules (retro tabulum)

El retaule (*retro tabulum*), contracció de «rera taula», per la seva natura i per l'envergadura que representa, amb la circumstància que molts d'ells són difícils d'accedir pel seu darrera, posa sovint problemes per la seva neteja, desinfecció i consolidació. La causa del seu deteriorament més freqüent i greu és l'atac de les termites adés d'altres insectes que es nodreixen de la fusta. Les termites particularment, són molt nefastes car elles roseguen la fusta fins arribar a la perifèria del retaule limitada per l'estuc i la policromia, sense alterar el seu aspecte exterior, passant desapercebut moltes vegades. És en aquest moment que l'estrall arriba. El retaule minat, per la força del seu pes i envergadura s'esfondra essent gairebé impossible la seva recuperació. Aquest fet lamentable ens arribà amb el bell retaule barroc dedicat a la Verge del Rosari de l'església parroquial de Finestret, que mercès a un treball pacient i metòdic poguérem arribar a reconstituir tots els seus panells esculpits.

Un altre problema, també major, és l'estat del seu sistema de fixació, fet amb posts i de vegades amb fragments de brancam sense treballar, que són afeïrrats a la paret. La humitat d'aquesta i ajudada també pels corcs, provoca que el sistema que li dóna estabilitat sigui precari. S'imposava, doncs, una acció per a verificar aquestes dues causes esmentades per preservar aquest patrimoni monumental. Treball ingrati, per la dificultat d'accedir-hi moltes vegades i per la polseguera que en ells hi és dipositada. Bo i fent aquest treball havíem pensat sovint en els sepulcres emblanquinats de l'Evangelí...

Una empresa llarga i complicada és la necessitat de desmuntar-los per facilitar els treballs de refecció del conjunt dels enlluïts dels murs de determinades esglésies. Aquesta operació provoca, per més atenció que hom hi faci, desperfectes degut a l'estat de la fusta que el compona, però filosofant un poc, una persona pensa que ja no ve d'un mica, car ell, aprofitant l'avinentsa d'haver sigut desmuntat experimentarà una restauració a fons.

Aquesta empresa l'hem portada a terme a les esglésies de Baixas, Millas, Bages, Sant Esteve, Elna, La Llagona, Bula d'Amunt, Vilafranca de Conflent, Montbò, Iravalls, Arles, Sant Genís de les Fonts, Finestret, etc...

Enllevar la pintura posada damunt la policromia del conjunt d'un retaule es pot considerar també que és propi d'un benedictí. El resultat però, és generós. Pensem en el retaule major de l'església de Sant Esteve de Pontellà que va ser repintat tot el seu conjunt de color gris. Cal veure ara el seu esclat amb els verds, blaus i vermells, combinats amb la fulla d'or, que ornien les columnes salomòniques, panells esculpits i tots els motius florals que el componen.

Crist formant part d'un devallament de la creu del segle XIII
procedent de l'església de Formiguera (Capcir)

Sortir també la grisor d'un modest retaule i tenir la sorpresa de veure aparèixer en els seus panells laterals la imatge de Sant Roc i la de Sant Galdric on algun fervorós camperol de Nyls els havia pintat, és també un motiu de satisfacció. La grandesa sovint es troba en les manifestacions més modestes.

És aquest sentiment que vàrem sentir a l'església de Dorres al veure aparèixer pintats en els panells del modest retaule dedicat a la Verge quatre escenes evocant la vida de Maria. Una d'elles la Visitació, l'altra l'Anunciació i la més emotiva, el naixement de Crist amb la presència d'un munt de pastors, i tot pintat amb una ingenuïtat molt emotiva⁴.

Una troballa fortuïta feta a l'església abacial d'Arles, al Vallespir, desmuntant l'obra d'un basament d'altar modern va fer una notable aportació al patrimoni romànic rossellonès. Es tracta d'uns elements d'estuc on hi ha esculpits, a jutjar pels fragments recuperats, cinc personatges mesurant uns 0'70 centímetres. La

4. BUSCAIL, SALVADOR, «Una descoberta a Dorres», *Rufaca*, n.º 24.

cara els hi fou enllevada abans d'utilitzar-los per reomplir el basament, segurament per respecte al que representaven, i pel que sembla serien els quatre evangelistes amb la figura central del Crist. Encara es poden veure petits espais de pintura amb tonalitats de blau, vermell i groc. Aquest plafó d'estuc en relleu ens inclinem a pensar que formaria part d'un petit retaule, capdavanter, amb el retaule-baldaquí d'Engostrina, dels retaules romànics rossellonesos. L'espessor del seu relleu no hauria sigut propici a ésser utilitzat com a davant d'altar.

Oratoris i Creus dites de terme o de camí

La tradició pietosa ha fet florir oratoris i creus de terme o de camí en molts indrets del paisatge rossellonès. Se'n troben a la plana i també a les altes valls de la Cerdanya. Molts d'ells, ignorats i descuidats en llocs poc freqüentats s'han enrunat definitivament, i d'altres situats en llocs urbans, han pogut ésser restaurats.

A la sortida de Perpinyà, al peu de la carretera que va vers Elna, al lloc conegut per la costa del Sergent, se n'hi aixeca un a l'indret on segons la tradició s'hi reposava Sant Vicenç Ferrer de retorn d'Elna. Una vegada consolidada i refeta la seva obra de maçoneria hi col·locarem una imatge de Sant Vicenç que confeccionarem nosaltres mateixos. Imatge que malgrat ésser protegida per una petita reixa, va ésser robada. Ara n'hi ha una altra que esperem hi romandrà llarg temps.

A l'entrada del poble de Palau del Vidre, vora d'Elna, se n'hi troba un altre semblant al de Sant Vicenç de Perpinyà, i que també es trobava abandonat. Aquí varem realitzar la mateixa operació de restauració col·locant-hi la imatge de Sant Galdric, patró titular del lloc i que també varem realitzar. Donat el cas que era a l'entrada del poble, amb el concurs del consistori hi varem organitzar un petit jardí que en fa ara un lloc acollidor.

Darrera l'abadia de Sant Miquel de Cuixà hi passa el camí dit de Sant Pere que condueix a unes velles ruïnes que la tradició deia que era l'oratori de Sant Pere Orseolo, Dux de Venècia i retirat a Cuixà. Una vegada el lloc netejat aparegueren els fonaments d'una construcció lleugerament rectangular amb murs molt espessos. Al centre s'hi trobava un gran bloc de granit on s'hi pot veure el començament d'una tomba antropomòrfica. Aquest indret avui dignificat seria el lloc on el Sant s'hauria retirat, durant la seva estada a Cuixà, per fer-hi penitència i oració.

Al santuari de Sant Vicenç d'Estagell, un oratori també en mal estat va ésser restaurat, aprofitant l'avinentsa dels treballs que hi portarem a terme per a restaurar l'absis pre-romànic descobert. Avui hi abruga la imatge de Sant Vicenç que guardada per dos xiprers, vetlla la comarca, des de dalt del tossal on es troba.

«Vell Perpinyà»

Les nostres activitats també es varen dedicar a la tasca de posar en valor el patrimoni arquitectural urbà existent al lloc històric del vell Perpinyà. Aquesta empresa va obtenir bons resultats degut a la campanya que va promoure la Vila amb la creació del servei municipal encaminat a aquesta finalitat, l'ànima del qual

era Pere Ponsich, l'erudit rossellonès. Aquest treball de sensibilització va incitar a molts comerciants a participar en aquesta obra. I els primers resultats obtinguts varen fer taca d'oli, multiplicant-se els establiments que eren posats en valor recuperant els vestigis antics amagats per capes de morter unes vegades, i d'altres, coberts de guix els seus enteixinats medievals.

La primera realització fou una farmàcia situada al carrer dels Mercaders al costat de la Llotja de Mar. Tot el seu enteixinat va ser posat al descobert, amb els tapa-junts decorats i les motlures que envoltaven el llarg de l'embigat. Les bigues de l'exterior que sostenien l'edifici fent porxada també foren deslliurades del guix que les cobria començant a recuperar el carrer el seu aspecte de segles anteriors.

Fins i tot el taulell de la farmàcia, repintat sense oferir un gran interès, una vegada enlevada la pintura que el cobria va resultar ésser el taulell antic de la farmàcia decorat amb tres grans pots típics de farmàcia del segle XVII amb un fons de color roig molt lluminós.

Després d'aquest primer treball d'altres descobertes foren fetes a d'altres establiments que havien ocupat antigues residències de mercaders dels segles XIV i XV. Columnes i capitells esculpits, mènsules (una d'elles amb la figura d'un lleó), i enteixinats gòtics decorats amb grafismes molt interessants anaren apareixent dia a dia.

En aquest treball de recuperació del patrimoni artístic perpinyanès hi cal afegir la recuperació d'un bell enteixinat del segle XIV existent al Castell Reial de Perpinyà i que va venir de poc que no desaparegués definitivament. Es troba situat al lloc dit «la Claustreta de la Reina» i el seu fustam estava completament ennegreït per la fumada que en temps anteriors havia rebut. L'arquitecte dels Monuments Històrics amb l'ànim de dignificar a la seva manera aquest lloc històric, va donar ordre de que l'enteixinat fos netejat a fons «fins fer aparèixer la fusta». Tasca que amb molta dedicació els operaris d'una empresa de construcció iniciaren emprant sosa càustica i un bufador de foc⁵. L'atzar volgué que passéssim per aquest indret evitant aquest barbarisme, degut segurament a que els arquitectes dits «en chef», que venen a la regió amb ràpides i curtes estades, coneixen segurament molt bé els castells de la Loire però desconeixen completament la nostra arquitectura.

Aquest enteixinat recuperat per al patrimoni rossellonès, pel seu grafisme, motius i policromia, és una de les obres cabdals de l'art medieval al Rosselló. Al castell de Colliure n'existeix un altre, que per causa de la indiferència dels que hi passen per fer una certa «cultura», s'està degradant lamentablement⁶.

No sempre però, s'ha trobat una acollida favorable a aquesta obra de valoritzar el patrimoni, concretament monuments, existents a Perpinyà. Un exemple

5. LLADÓ, ROGER, «Un plafond peint au Palais des Rois de Majorque», *Etudes Roussillonnaises offertes à Pierre Ponsich*, Le Publieur, Perpinyà, 1987.
6. «Au Palais des Rois de Majorque. Decouverte de briserie polychromes du XIVe siècle», *L'Indépendant*, novembre 1984.

lamentable és la sort que va córrer l'antiga residència nobiliària d'Ortafà del segle XV. Aquest casal es trobava situat al costat de la Prefectura dels Pirineus Orientals i donada la circumstància que es posava en venda, es va proposar a aquest organisme d'estat d'adquirir-la. Hauria pogut esdevenir un lloc d'acollida pels visitants oficials, amb els seus enteixinats gòtics i altres elements arquitecturals d'interés. Efectivament, la Prefectura va adquirir-la, ... per ésser enderrocada seguidament instal·lant-hi un servei prefectoral per la tramitació de l'estada dels estrangers immigrants i d'afers referents al rodatge de vehicles. Amb el risc de sofrir un accident, no ens va quedar altre remei i consol, d'anar recuperant tot allò que oferia un interès a mesura que els enginyers anaven enderrocant un dels edificis nobles de la Ciutat. Com a concessió es va reinstal·lar el vell portal de pedra que vàrem recuperar, imitant o falsejant certs detalls característics de la seva construcció.

La mateixa operació vàrem practicar durant els treballs d'enderrocament de l'antic hospital militar que havia ocupat el lloc on hi havia instal·lat el convent de Sant Francesc del segle XIV. Aquí hi vàrem recuperar fragments de columnes, bases i capitells de l'antic claustre que ens permeteren fer una reconstitució en una sala del castell reial de Perpinyà on s'hi trobava una exposició permanent de caràcter històric. També hi trobàrem tres elements d'un monument funerari de marbre també del segle XIV on en un hi ha la Verge i l'Infant i en els altres dos personatges pregant.

Recerca arqueològica

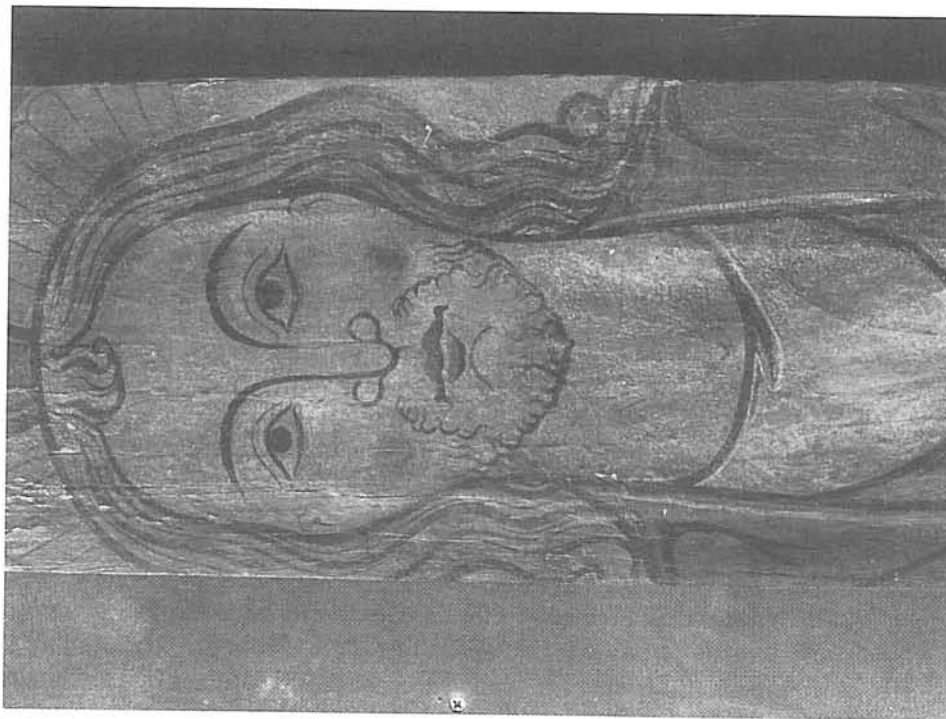
La troballa feta pels joves Jordi, Núria i Roger Lladó de ceràmica ibèrica i grega a Cotlliure, permeté de localitzar l'emplaçament de l'*oppidum* ibèric de *Caucoilliberris*. Conjuntament amb Pere Ponsich i Martí Vives, conservador del Museu d'Art «Hyacinthe Rigaud» de la Vila de Perpinyà, el lloc va ser excavat.

Una torre visigòtica que serví de dipòsit de brossa des del segle XII fins temps moderns permeté de recuperar més d'un miler de plats i bols, adés d'altres materials, que permeteren engrossir la Secció de ceràmica decorada catalana, que Martí Vives, amb la nostra col·laboració va crear al seu Museu. Aquesta Secció va ser iniciada amb una donació feta a títol pòstum per la vídua del Doctor Lluís Puig, conseller de Cultura de l'Ajuntament de Mataró.

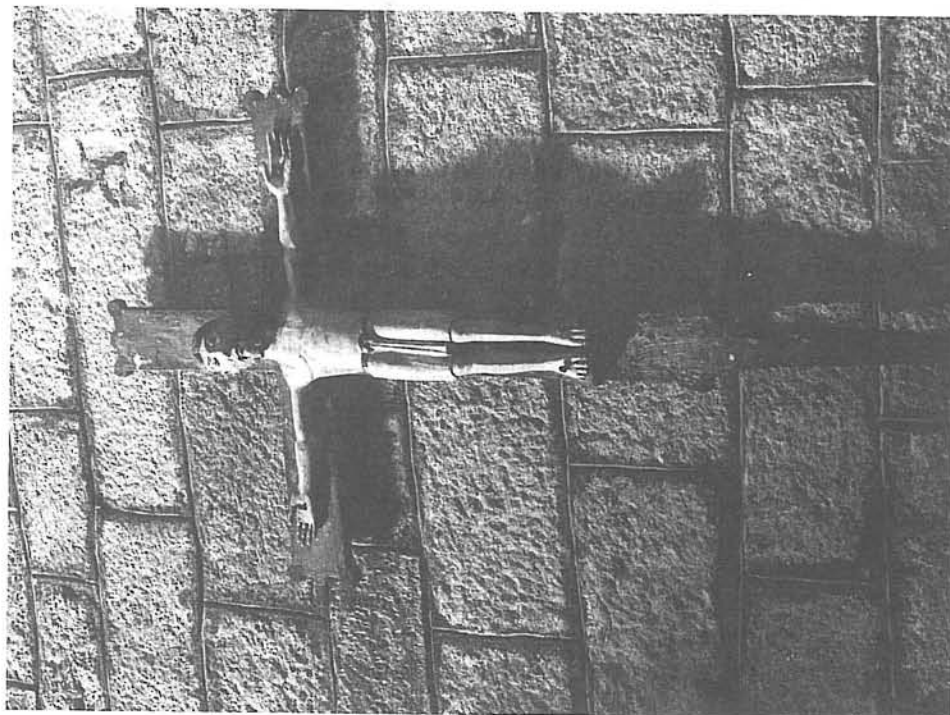
A l'iniciar les excavacions als fossats del Castell Reial de Perpinyà, el nostre objectiu era de crear una escola d'excavacions arqueològiques a l'adreça dels joves perpinyanesos, a la semblança de la institució que va crear el Sr. Epifani de Fortuny, Baró d'Esponellà, a una seva propietat de Tiana, entorn d'una vil·la romana allí apareguda.

Un altre projecte era de crear, amb els materials inicialment trobats, l'embrió del Museu monogràfic del castell.

Projectes encomiàstics que l'administració va suspendre per no respondre a una política cultural de prestigi, orquestrada per ella, amb esclats d'estiu, amb fons de música de verbena i amb artista oficial a l'aparador. Estat de letàrgia la resta de l'any.

Fragment de la part central d'un baldaquí tabular del segle XIV i que repintat cobria una finestra de l'església del poble de Calmelles (Aspre). Crist beneït.

Crist a la creu d'Hix (Cerdanya) segle XII.
Ell va ésser robat i recuperat a Alemanya.

Al fossat del Castell Reial de Perpinyà en els seus tres metres de sediments hi ha enterrada bona part de la Història de Catalunya i la coneixença de l'expansió geogràfica dels centres productors ceramístics catalans.

Altres treballs de recerca els portarem a terme al Palau Comtal que es troba soterrat al costat de l'església de Sant Joan el Vell, on les seves voltes inundades pel «Correch» contenien una abundant diversitat de ceràmica de cuina que anà a engrossir la Secció de ceràmica del Museu Rigau.

Una excavació d'urgència feta a un forn medieval durant els treballs de preparació de l'auto-pista, vora el Volo, i una altra a la vil·la romana que es troba al lloc de Palol (contracció del *Palatiorum*, topònim conegut així a l'Edat Mitjana), amb la col·laboració de freqüents recerques a l'antic Port de *Portus Veneris*, completen aquestes activitats arqueològiques que culminaren amb la creació d'un Dipòsit d'Arqueologia, instal·lat inicialment al Castell Reial de Perpinyà, i com altres realitzacions, i per raons que trobem desagradable repetir, en fou foragitat.

Divulgació cultural

El castell Reial de Perpinyà, dit *Palais des Rois de Majorque*, monument propietat del Consell General dels Pirineus Orientals, igual que el de Cotlliure, va ser definit oficialment com *le fer de lance de la Culture Roussillonnaise*. Responent a aquesta definició vàrem desplegar en aquest lloc una activitat cultural que no sempre va ser beneficiària de l'ajuda i comprensió necessària. El mateix es pot aplicar al Castell de Cotlliure.

Abans de fer un breu sumari de les activitats en aquests llocs desplegades, voldríem dir que si és important el fet de restaurar un monument, ho és també el de preveure la utilització del mateix responent a la seva vocació, establint un programa de la seva animació. Aquest és el problema d'aquests dos castells.

El castell Reial de Cotlliure ens va ser cedit l'any 1966 per realitzar-hi una exposició d'artistes catalans a benefici de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà. El seu interior havia sigut restaurat, però malgrat això era tancat a la visita. Del fet de trobar-se ran de mar, les seves dependències tancades, manca d'airejar-se, tenien els seus enlluïts completament malmesos. Un treball de neteja a fons i d'instal·lar-hi els elements necessaris per adaptar-lo a la visita va ser realitzat amb l'ajuda de joves entusiastes.

En ell hi vàrem instal·lar la seu de l'Institut de Cultura Mediterrània entitat que ens permetia tenir una personalitat jurídica. Una realització remarcable va ser l'organització d'una exposició, l'estiu de 1968, dedicada a la ceràmica catalana. Aquesta manifestació, «De la prehistòria a Picasso», va ser possible gràcies a la col·laboració amical dels Museus d'Empúries, de Barcelona, de Girona, de Ciutat de Mallorca, i del de Ceret. L'ambaixada de Grècia hi va participar amb l'aportació important de ceràmica popular del país.

Fent un parèntesi ens plau palesar la nostra reconeixença al Dr. Eduard Ripoll Perelló, que en virtut de les seves funcions al Patrimoni Artístic, ens va aplanar sempre, amb la seva ajuda i entusiasme, les dificultats burocràtiques llargues i penoses del passatge del material expositori per la frontera.

L'exposició ceramística estava centrada en la Grècia antiga amb motiu dels materials trobats a l'emplaçament de l'*oppidum* de *Caucoilliberis*. I el nostre propòsit era de crear en aquest lloc un Centre d'Estudis de les factories gregues del Mediterrani Occidental, i dit sia de pas, al Castell de Bellaguarda un altre dedicat a la coneixença de la Via Augusta, de Cadis a Roma.

El primer gest, aquest simbòlic, era l'establiment d'un «jumelage» Cotlliure-Itaca, que no va tenir audiència car les altes esferes tenien altres projectes pel port rossellonès. Qüestió de prestigi, al castell es volia fer un parador per als visitants distingits, i a la platja un port de *plaisance*...

La primera acció que es va realitzar va ser d'alliberar la platja de Cotlliure de tots el llaguts i sardinals, que li donaven encant, però que en aquest cas, estorbaven. El mitjà utilitzat fou de cremar totes les embarcacions. Tres llaguts que els seus propietaris ens varen cedir per a la creació d'un futur museu de la Costa Rossellonesa, que vàrem posar a l'abric al recinte del castell, mesos després també foren destruïts.

Malgrat aquesta lluita del pot de ferro amb el de terra, que molt bé evoca Lafontaine, continuarem amb les nostres activitats. «Squaters» de la Cultura al Castell obtinguérem un fet important com fou la creació d'un grup de joves que col·laboraven activament en l'organització d'exposicions i en la neteja de les seves dependències, especialment els soterranis.

Les nostres activitats a Cotlliure coincidiren amb l'actuació del «Théâtre du Midi» al pati d'armes del castell on Jeans Deschamps, el seu Director, intentava també aixecar el nivell cultural. Primeres figures del teatre hi desfilaren com Simone Valère, Dessailly, Toppart, Fabri, etc...

Adés d'altres manifestacions, com exposicions, debats i retrobament de joves exposant llurs creacions artístiques, esmentem l'organització de l'Exposició d'Art l'estiu de l'any 1969 amb obres d'artistes com Renoir, Picasso, Garcia-Fons, Cocteau, Pissarro, Brayer, Buffet, entre els més coneguts.

Amb l'exposició «Coneixença d'Eivissa i del Rosselló» organitzada l'any 1970, simultàniament als Castells de Colliure i de Perpinyà, s'acabà la nostra presència al port rossellonès fent cultura popular. Arribava una persona de «Beaubourg», amb ajuts materials i facilitats de tota mena, amb un bagatge de cultura forastera. Amb molta raó és dit que *nul est prophète dans sa terre*.

Actualment el castell reial de Cotlliure és a la recerca encara de la seva autèntica dedicació.

El castell Reial de Perpinyà, lloc on hi érem presents en funció del nostre treball habitual, també fou el marc de les nostres activitats. L'any 1966 vàrem participar activament en l'organització de l'Exposició d'Art Romànic català, organitzada amb motiu de la commemoració de la Treva de Déu a Toluges per l'abat Oliba. Remarcable per la qualitat i quantitat d'objectes presentats mercès a la participació dels Museus diocesans d'Art Sagrat de Vic, Solsona, Girona i també dels Museu d'Art Nacional de Catalunya i el de Frederic Marès, qui ens va aportar la seva entusiasta i cordial col·laboració.

Aquesta exposició fou seguida per una altra, l'estiu de l'any 1967, amb el títol de «Manolo i els seus amics de l'Escola de Ceret», amb la presentació d'obres

d'Aristide Maillol, Burt d'Havilland, Picasso, Gustave Violet i d'altres artistes coneguts. La vídua de l'escultor català ens va confiar una gran quantitat d'obres del seu marit artista.

D'altres manifestacions seguiren coincidint amb l'inici de les excavacions del fossat del Castell. Esmentarem l'organització d'una exposició permanent coneguda per «Coneixença del Rosselló», evocant a l'adreça del visitant, tot el seu passat des dels temps prehistòrics als moderns, amb presentació de gràfics i material arqueològic. Hi figuraven també itineraris de visita dels llocs més representatius de l'art i de l'arquitectura medieval.

A l'ala Nord del monument, en el lloc on hi havia hagut la Sala dels Timbres, convenientment netejada i arranjada d'una manera provisional car estava oberta, finestres i portes, als quatre vents, hi iniciàrem l'embrió del Museu Monogràfic presentant els materials trobats al fossat del Castell.

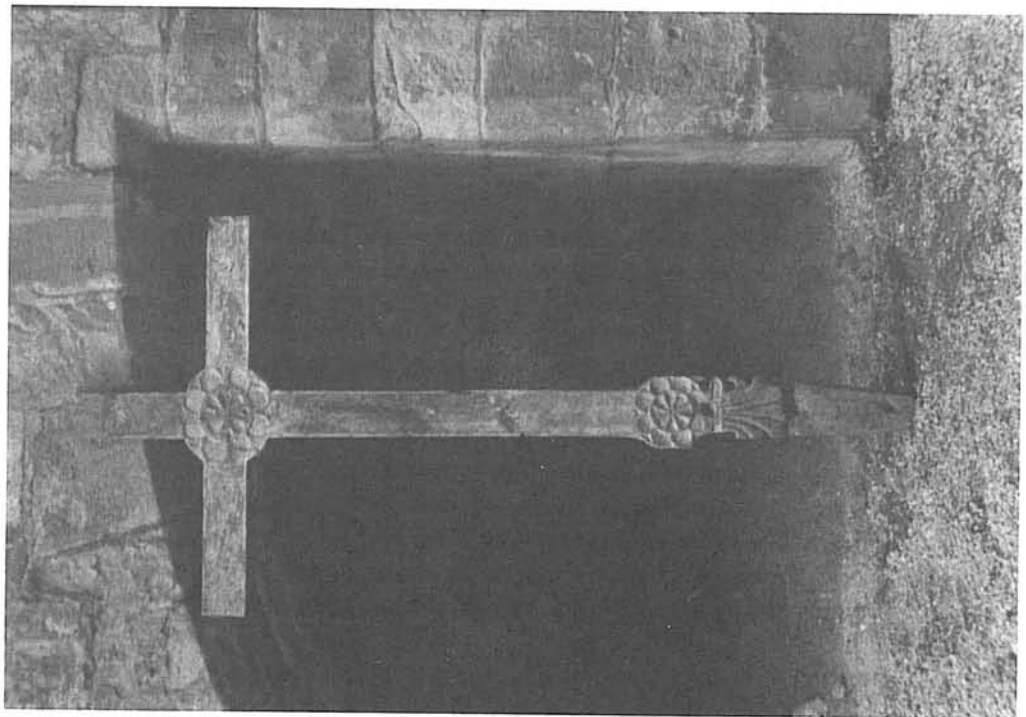
Aquestes dues darreres iniciatives, aplegades en una altra Exposició permanent «Art antic Rossellonès», embrió també del futur Museu d'Art Sagrat rossellonès, era compostaa per objectes i estatuària posats a l'abric de robatoris i d'altres que degut al seu estat no oferien cap interès litúrgic. Elles omplien la buidor de les sales del castell enriquint també la seva visita. Avui, però, ja no existeixen.

Dues manifestacions portades a terme que esmentarem seguidament il·lustren l'ambient, i també la mentalitat, en què estàvem constantment enfrontats. L'any 1976 en ocasió del setè centenari de Jaume I vàrem proposar al Consell General de realitzar uns actes a la seva memòria. No havent obtingut resposta vàrem organitzar pel nostre compte una exposició evocadora de la vida i fets d'armes del Conqueridor a la Sala de Mallorca del Castell de Perpinyà, i una missa de Rèquiem fou dita a una de les capelles reials. Aquesta iniciativa ens valgué l'amenaça de sancions administratives per part d'aquells que tenen en la seva medalla d'honor la figura eqüestre de Jaume I.

Una altra exposició organitzada a la memòria de l'arxiver i historiador Julià Bernat Alart en ocasió del centenari de la seva mort, l'any 1980, coincidint amb l'Any Europeu del Patrimoni, no fou oberta al públic ignorant les raons. Potser una resposta es troba en el comentari que ens va fer l'arxiver d'Estat al demanar-li la seva col·laboració. Ens digué que Alart no havia fet l'escola de Chartres(?). Això no va ser obstacle perquè Alart, seguint la tradició dels escriptors monacals medievals, fes la transcripció d'uns 200.000 documents que es troben en el seu Cartulari manuscrit, adés de nombrosos treballs referents a la història rossellonesa.

Afegirem a aquest capítol negatiu la incidència viscuda al Santuari de Sant Maurici de Graolera, al municipi d'Illa, que en una reunió oficial on hi havia el batlle d'aquesta població i el conseller general del cantó entre altres personalitats, se'ns va vendre simbòlicament per un paquet de tabac. Quinze anys després de dedicació a restaurar l'ermitatge, el propietari diguem «legal», i no moral, el va revendre...

Per finalitzar i dins el marc de divulgació cultural, en aquest cas, tradicional, esmentarem la confecció cada any d'un pessebre al Castell de Perpinyà i un de molt simbòlic a l'església del Pessebre al Monestir de Sant Miquel de Cuixà. Adés d'altres que esporàdicament hem fet a Cotlliure, als tallers d'Art de «Sant Vicenç»,

Creu processional del segle XIV d'Ur (Cerdanya) abans i després de la seva restauració.

i també en certes vitrines d'establiments perpinyanesos. El primer l'efectuàrem l'any 1958 al Castellet de Perpinyà amb fins benèfics. La tradició pessebrística intentàrem inculcar-la durant les diades de Nadal al Castell Reial de Perpinyà on els infants hi venien per a participar en la confecció del seu, entorn de repetides exposicions d'Art Infantil organitzades amb la participació de Centres Escolars.

Anecdolari

Durant el transcurs d'aquestes activitats de dedicació a la salvaguarda del patrimoni artístic rossellonés, hem viscut un seguit d'anècdotes que han donat color i les han enriquit.

Una d'elles, molt simbòlica, és la troballa de la taula d'altar pre-romànica de l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà, consagrada per l'abat Gari l'any 974, justament el dia de la festivitat de Sant Benet, patró de la comunitat benedictina de Montserrat existent a Sant Miquel.

Una altra de molt personal, per referir-se a un conciutadà que de jove vàrem molt admirar, fou la troballa d'un plec de papers de tota mena que contenien apunts i estudis d'en Josep Puig i Cadafalch, fets durant l'estada forçada que féu a Cuixà.

Recordem també el dia que vàrem lliurar la Verge de Dorres, després d'ésser restaurada, rebuts amb un repic de campanes i un grup d'homes d'edat descobrint-se al pas de la Verge enbolcallada dins una manta.

També pensem en aquell vell pastor de Jujols, l'únic habitant aquell temps del poble de muntanya, que la vetlla de Nadal, amb la llum tremoladissa d'un ciri, ens mostrava la tribuna perduda en la penombra i ens deia que temps enrera en aquella nit santa era plena de gom a gom de gent cantant a cor obert.

Més alegre és l'anècdota, podríem dir nadalenca, viscuda amb el bisbe de Perpinyà, Monsenyor Henri L'Heureux, que coincidint amb ell a l'entrada de l'església de Parets Tortes, una altra vetlla de Nadal, el capellà va demanar a la mainada que els preparava per a la missa de mitja nit qui era aquell senyor (el bisbe). Cap ho endevinava i el sacerdot començava a posar-se nerviós. Un d'ells atrapat per la pregunta acompanyada d'una mirada un poc agressiva va dir molt decidit: *C'est le Papa Noël*. El bon bisbe, malauradament desaparegut, encara deu riure.

A l'església de Sant Jaume de Perpinyà, el seu rector malgrat la seva edat, era molt obert al recent Concili, i partidari decidit de retirar de l'església el gran nombre d'imatges de guix que en ella s'hi trobaven, tasca que ens va encarregar a nosaltres de fer-ho, car volia que es fes amb tot el respecte. Dies després va arribar una vella dona que buscava Santa Teresa. Ens va dir que li volia oferir un ciri. El rector que la va sentir la va acompanyar a la capella on hi vàrem concentrar tot l'important relíquiari que es trobava dispersat per l'església, i vàrem sentir que li deia, amb un somriure respectuós, que si ella no era allí els altres Sants ja li ferien l'encàrrec.

D'altres sacerdots més joves, que han volgut ser d'avantguarda s'han aturat a mig camí sense donar continuïtat als seus actes. L'església del barri del Molí de

Vent de Perpinyà, d'arquitectura recent, el seu interior és presidit a títol d'altar major, per una taula de fusta dita «catalana». En ella s'hi celebra el sacrifici de la missa i el rector estava preocupat perquè no sabia com fer-ho per instal·lar-hi el sagrari. Recordant Mossèn Ramon Garriga, el vellet ermità de Samalús, amb el banc de fuster del seu pare com a taula, el cargol de ferro per campaneta, i la tauleta on la seva mare hi feia mitja (bo i mirant el pare com treballava, deia ell) per posar-hi les canadelles, vàrem proposar al rector, imbuït de tots aquests simbolismes esmentats, que era el calaix de la taula dita «catalana» que havia de fer la funció de Sagrari: «El pare, cap de família que presideix la taula, treu el pa del calaix i el reparteix als seus fills...» No va tenir coratge de fer-ho.

A la gent dels pobles els hi agrada parlar amb la «gent de la vil·la» a condició que els hi inspirin confiança, fet que practicàvem correntment ja que d'ella sempre s'aprenen coses importants. A Serrallonga, al Vallespir, una vegada ens varen parlar del Camp de les Olles, vora del poble, on fins i tot algú n'havia trobat de senceres per plantar-hi geranis. Va resultar ésser, després d'haver excavat el lloc, una important necròpolis hallstàtica.

Als actes commemoratius del setè aniversari de la mort de Jaume I, hi vàrem incloure una Missa de Rèquiem que fou dita a la capella reial de Santa Magdalena del Castell de Perpinyà. A l'arribar l'oficiant que no era altre que el Director del Seminari de Girona, ens va dir cridant d'una forma amical, car nosaltres ens trobàvem a una galeria superior del castell, que havia vingut per la nostra cara, car Don Jaume n'havia fet «de seques i de verdes». Justament és per aquesta raó que tenia necessitat d'una missa i de moltes més (possiblement), li vàrem respondre.

Després d'aquesta commemoració que fou molt agitada, el nostre diccionari de la llengua catalana de Pompeu Fabra que havíem adquirit al taller de restauració per donar resposta correcta a alguns batlles que de vegades ens feien una consulta referent a la llengua, ens fou incautat. Això donà lloc a un debat al Consell General autoritzant-nos a adquirir-ne un altre amb el pretext que el nostre, el prefecte l'havia agafat per fer-lo figurar a la seva biblioteca.

Rar és el privilegi com el que vàrem fruir, de tenir com a coixí els tres volums de la Bíblia de Sant Pere de Roda i viatjant amb un vagó llit de primera. Aquests varen ser confiats per la Biblioteca Nacional de París per a figurar a l'exposició d'Art Romànic al castell de Perpinyà l'any 1966. L'entusiasta i exaltat historiador, amb el bon sentit de la paraula, Alexandre Deulofeu també en disfrutà podent fotografiar totes les seves pàgines, de «incògnito», car se li havia refusat de fer-ho. La Bíblia de Sant Pere, encara que sia a París, i ja se sap en quines condicions va anar-hi, és i serà dels empordanesos.

Desconegut a Prats de Molló en el moment dels fets, i portar les «Tres Maries» als braços per restaurar-les, passant per davant d'una parella de gendarmes a la plaça del Firal d'aquesta Vila sense que ens diguessin res, i fer una relliscada d'una dotzena de metres, esquena avall per la pendent glaçada que mena a l'església vella d'Angostrina, amb la seva Majestat de nou restaurada, ben aferrada enlaire perquè no es malmetés, són dues singulars anècdotes de treball. Com la que va succeir una vegada que s'esperava el Crist restaurat en una festivitat, i hi vàrem arribar havent-nos descuidat la Creu.

Certes restauracions que demanaven moltes hores de treball i que obligaven a fer-ho al lloc mateix ens permetien de participar a la vida del poble. Recordem que durant un sejour a Dorres, a la Cerdanya, cada dia teníem la visita a l'església de dues persones, homes molt aferrats a la catalanitat arborant la barretina al cap. Un d'ells sentia una gran animositat a l'adreça del capellà del poble, bretó d'origen, que es va trobar un dia amb la sorpresa de descobrir a la porta de la seva església un rètol que deia «Al poble cal parlar-li en la seva llengua». Molt revoltat i preocupat trobava aquest plaer de conversar amb nosaltres, i pocs dies, havent marxat per haver acabat el treball, ens vàrem assabentar que s'havia tret la vida. L'altre amic d'uns dies era molt més equilibrat i ens va sorprendre un dia, a l'entrar a casa seva de veure per terra unes destrals de pedra incrustades, que instintivament volguérem collir.

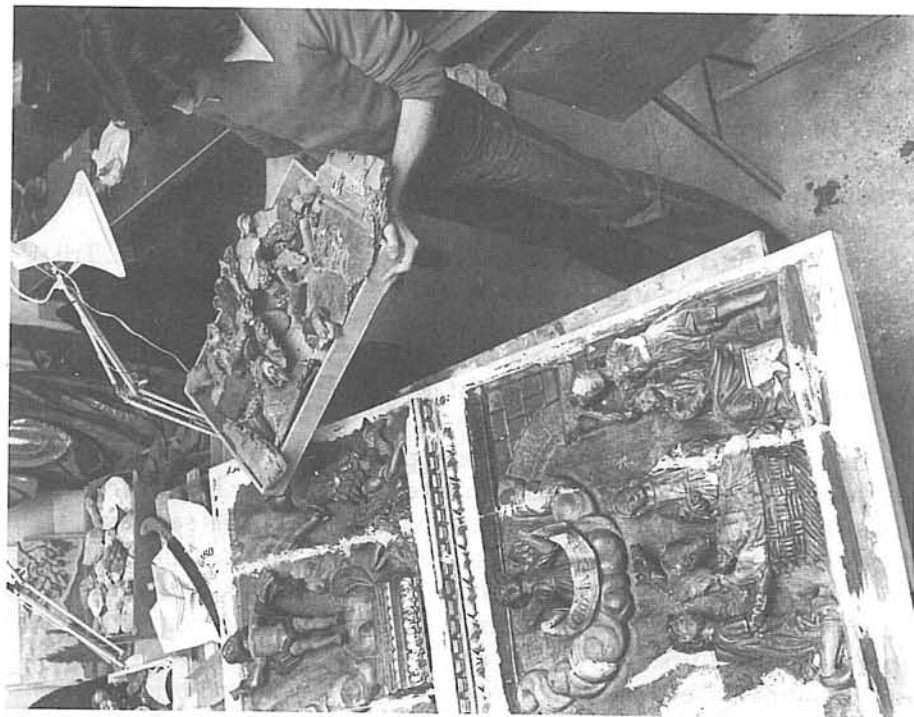
A l'església pre-romànica de Sant Aubin de Fitou, a l'Aude, la Verge hi mancava car es trobava en instàncies de restauració. El sacerdot-ermità ens va demanar amb molta insistència una Verge d'argila que havíem fet amb reminiscències romàniques de la nostra collita, mentres tant l'altre no hi retornava. Un dia hi vàrem anar i vàrem seguir la visita que feia un personatge molt curiós, un intel·lectual vingut de la regió parisina. A l'arribar a la nostra Verge va dir que era una Verge negra vinguda d'Àfrica amb tot un seguit de literatura. Una vegada sols li vàrem dir que s'enganyava i davant la seva insistència li vàrem mostrar una petita signatura que es trobava en un raconet amagat...

No voldríem deixar de recordar un monjo ortodoxe alemany al que vàrem donar algun cop de mà per posar en condicions el santuari de Sant Esteve de Pomers, autèntic niu d'aligots penjat a les estribacions del Canigó. La capella sense teulada, ell s'aixoplugava a la nit dessota l'altar, qui místicament deia que malgrat el fred el vetllava. Més tard, gràcies els seus esforços barrejats amb la pregària va fer del lloc un illot de reflexió i d'acolliment per al que hi volia anar.

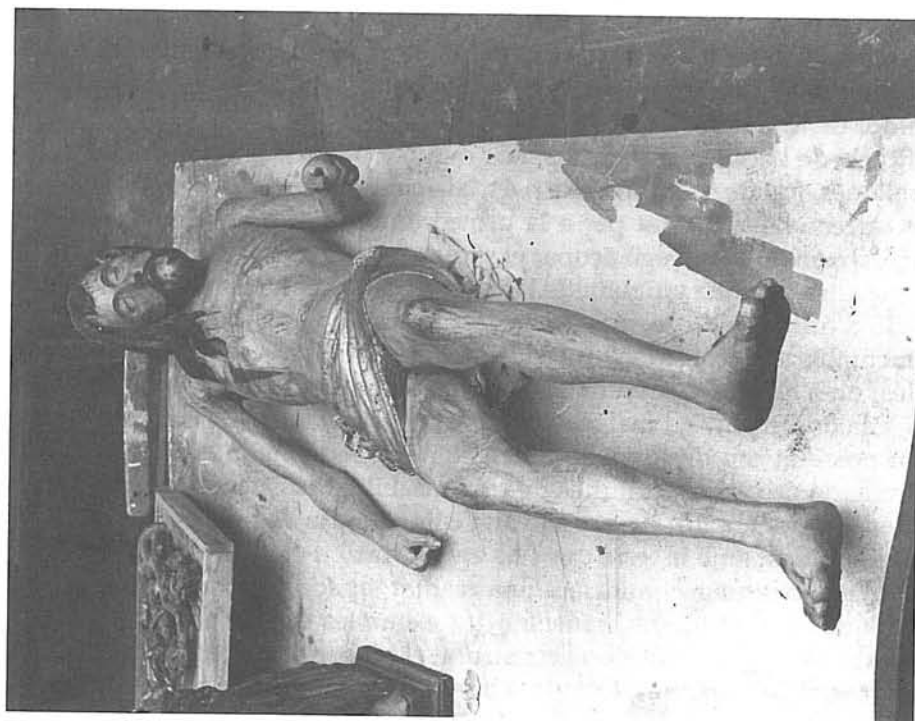
Cloem esmentant el robatori fet la nit de Nadal, que segons el poema «fins el lladres són bons en aquesta nit», a l'església del castell de Corbera. Entre els objectes robats hi figurava un Crist del segle XVI de tamany natural, una Verge barroca de gran format i uns panells amb relleu procedents del retaule major. Casualment foren retrobats aquest objectes robats, i molts altres de diferents procedències a casa d'un fotògraf, si no recordem malament de Poitiers. La seva obsessió per nodrir la «seva» col·lecció d'objectes d'art havia arribat a l'extrem de desmuntar a la nit, peça per peça, canviant-les per d'altres que ell fabricava, un lampadari a la mateixa catedral sense que ningú se n'adonés. Aquest cas va interessar molt al senyor Marés, que s'admirava, sense aprovar-lo ben entès, de la gosadia i amor a l'art d'aquest personatge que fins i tot havia optat per robar. Ens va demanar detalls d'aquest afer car tenia la intenció d'escriure'n o parlar-ne.

Colofó

Ens adonem, sense que hagi sigut el nostre intent, que aquest treball ha esdevingut també unes vivències de dedicació, durant molts anys, al servei de la Cultura i de l'Art, amb tots els entrebancs i vicissituds que han comportat. En

Salvaguarda i recuperació dels elements del retaule del Rosari de l'església de Finestret, enrunada per l'acció de les termites.

Crist formant part d'un devallament de la creu gòtica i que fou reformat com un crist jacent.
Església parroquial de Thuir (Rosselló)

deixem d'altres al tinter. I d'aquest fet ens sentim amb el dret de dir, amb molt respecte, però amb tota la nitidesa que al parlar de Cultura requereix, que ella no ha d'estar al servei de cap notabilitat, desconeixent segregacions i partidismes. És un patrimoni que pertany a tots aquells que se'n vulguin assadollar. Ella, la Cultura ha d'ésser a l'abast de l'Home del Carrer que li aportarà una dignitat i personalitat de vegades un poc perduda per haver esdevingut membre d'un ramat, per obra i gràcia d'una societat.

Però la Cultura ha d'anar acompanyada del guanya pa de cada dia. Trist és el país que veu marxar bona part del seu jovent per no trobar esdevenidor a la seva terra. El jovent del Rosselló deixarà d'emigrar a la recerca de no importa quin treball, a semblança dels de l'Andalusia d'altres temps, si «Viure i treballar al País», «leit-motif» que certs polítics han posat de moda, es compleix al peu de la lletra.

Car «viure i treballar al país» vol dir donar pa als seus autòctons donant-los-hi els mitjans per guanyar-lo i també els instruments per vetllar i cultivar els seus valors morals i el patrimoni espiritual i material que ha rebut dels seus avis. Hem tingut sempre el sentiment que fer Cultura era fer País. Al Rosselló això no es podrà assolir si la joventut se'n va i es donen els càrrecs culturals, en el cas que ens ocupa, a persones forasteres com és la norma i en funció de no sabem quins compromisos personals o polítics.

D'aquest fet res té d'estrany que un foraster vingut dels territoris *d'outre mer* francesos nomenat cap dels serveis culturals del Consell General faci desaparèixer del Castell Reial de Perpinyà unes realitzacions que li donaven vida, oberts a una gran esperança com eren l'embrió del Museu Monogràfic del Castell, amb les excavacions del seu fossat que el nodrien i l'exposició permanent d'Art Sagrat també embrió del futur Museu del patrimoni sagrat rossellonès. Realitzacions autoritzades pel cos legislatiu indiferent a un gest arbitrari que no es pot justificar amb la buidor de les sales.

L'eficàcia de l'acció que vàrem portar a terme per la salvaguarda del patrimoni rossellonès, fou deguda, en bona part, a la circumstància que un rossellonès posseïa el càrrec oficial d'estat per a la protecció del patrimoni departamental. Aquest, actualment jubilat, vegé ocupar el seu càrrec per una persona vinguda de Tolosa. I una altra persona vinguda de la regió parisina, confortada per una certa recomanació d'ordre polític, ocupà les nostres funcions per la mateixa raó. El cas és més lamentable si es considera que la nostra era oberta a concurs per persones diplomades, on s'hi presentaren antics alumnes diplomats de l'Escola de Belles Arts de la Vila de Perpinyà, i malgrat tot, la vacant fou concedida a la persona en qüestió, no posseint cap diploma. Ignorem com es reaccionaria al Principat si la immensa majoria de càrrecs culturals de responsabilitat fossin concedits a persones estangeres al País. Adés de posseir una competència és primordial sentir-se plenament identificat amb la terra que l'ha engendrat.

No volem continuar denunciant una realitat tapada per una façana pròpia d'un Potemkine, però voldríem esmentar dos exemples que reconforten les nostres asseveracions. Actualment s'està construint el Museu arqueològic de *Ruscino* i a Port-Vendres, l'antiga *Portus Veneris*, s'hi edifica ja el museu que abrigarà les

troballes arqueològiques submarines que s'hi han efectuat. Doncs bé, ja han sigut nomenats els dos corresponents conservadors que ocupen llurs funcions. Com ja és norma, i com en molts d'altres casos, no són rossellonesos. Serà per què al Rosselló, ho repetim, *nul est prophète dans sa terre*?

Posant punt final, fem vots per tal de que les relacions humanes entre les terres germanes d'un costat i de l'altre de l'Albera fructifiquin, franques, defugint tota mena de concessió recuperadora d'afanys materials i de vassallatge, d'una i altra vessant. És amb l'esperit de fer una millor coneixença de la realitat rossellonesa per assolir un retrobament ideal que així ens hem expressat.

Ciutat de Perpinyà, 7 de març de 1994.